

Б. Грінченко.

7.10.

# НА НОВИЙ ШЛЯХ.

ДРАМА НА П'ЯТЬ ДІЙ.



У Києві, 1906.

WID-LC

PG

3948

.H6947

N3x



Дозволено цензурою. Київъ, 25 Апрѣля 1906 г.



# На новий шлях.

ДРАМА НА V ДІЙ.

Л ю д е:

**Павло Карбовський**, член городської управи, чоловік до 40 років.

**Лидія**, його жінка, років 27.

**Леся**, їх дочка, років 5—6.

**Нестір Тищенко**, старий пан, нерідний дядько Лидії, колишній її опекун, член губернської земської управи.

**Сергій Гаєнко**, професор хімії, 35 років.

**Галина**, його жінка, подруга Лидії.

**Варвара Слухасевичка**, жінка голови повітової земської управи, родичка Карбовського, 40 років.

**Неонила Дорожинська**, багата пані, тітка Лидіїна, 50 років.

**Конкордія Тартаринська**, хвєршалка, вдова, років 40.

**Слимак**, канцелярист з городської управи.

**Хотина**, наймичка у Карбовських, літня жінка.

**Наймит** у Тищенка.

**Поноївка** у Дорожинської.

**Сільські дівчата-робітниці.**



## ДІЯ ПЕРША.

*Світлиця у Карбовських, по панському вбрана. Рояль. Двері просто  
лядачів і праворуч.*

### ВИХІД 1.

*Лидія — молода жінка—сидить за роялем, біля неї стоїть її  
дочка Леся.*

**Леся.** Я ще хочу!.. Я сама!.. я сама!.. (*Б'є пальчиками по  
клавишах, ніби грає на роялі*).

**Лидія.** Годі, Лесько,—рояль попсиєш! А руки як подряпала!..  
Мабуть знов у садку в трояндовий куц лазила? (*Леся киває  
головою*). Ах ти кидька!.. Ну, я краще тобі заспіваю,—слухай!  
(*Грає й співає*).

Два ведмеді, два ведмеді  
Горох молотили,  
Два півника, два півника  
До млина носили;  
А горобчик, гарний хлопчик,  
На скрипочку грає;  
Горобличка, гарна птичка,  
Хатку замітає;  
А ворони, добрі жони,  
Пішли танцювати;  
Злетів крюк, вхопив дрюк  
Пішов підганяти.

**Леся** (*приспівує*):

Злетів крюк, вхопив дрюк,  
Пішов підганяти.

Ще, ще, мамусю! (*Силескує рученятами. Чути дзвоник*).

**Лидія.** Чуєш?—дзвонять. Це щось велике прийшло! (*Жар-  
туючи показує руками яке велике*). А ти маленька,—бігай знов  
у сад! Тільки вже по куцах не лазь!.. Чуєш, зоренятко? А то  
подряпаєшся, то й будеш тоді не зіронька, а дряпонька!

Леся. Я—зіронька!

Лидія. Ну, то не дряпайся!

Леся (*киває головою*). Добре!

## ВИХІД 2.

**Лидія.—Леся,—Карбовський.**

**Карбовський** *увіходить—чепурний чоловік років 40.*

Леся (*кидається до його*). Татко!..

**Карбовський** (*піднімає її й цілує*). Ага, піймав кицьку!

Леся. Мамуся гарну пісеньку співала мені!..

**Карбовський**. Люба мамуся! І Леся люба! Правда?

Леся (*киває головою*). Правда! Піду в садок!..

**Карбовський**. Лети, пташино!.. (*Пускає Леся додола, вона вибігає*).

## ВИХІД 3.

**Лидія.—Карбовський.**

**Карбовський**. Ледві вирвався з управи: голови й досі нема з Київa, а Савченко занедужав, і мене шарпають на всі боки. Тут їхати треба, а тут як на злість!

Лидія (*устає й підходить до його*). Я вже наготувала все, що тобі треба на хутір.

**Карбовський**. Спасибі, серденько! (*Обнімає її за стан і вони сідають так на канапу*).

Лидія (*прихиляючи голову до чоловікової голови*). Бідний!.. Стільки тобі доводиться робити останніми часами!.. Як поїдемо на хутір, то раніше як за два місяці я тебе не випущу звідти.

**Карбовський** (*усміхаючись*). А хто ж буде реальну школу будувати?

Лидія. А вже та мені школа!.. Скільки вже тобі з нею клопоту!..

**Карбовський**. Коли ж її треба, серденько,—через те ж город і буде.

Лидія. То нехай би не ти, а якийсь інший член будував—Савченко, чи Качковський. А то все на тебе.

**Карбовський**. Та і в їх своє діло.

**Лидія.** Стільки, скільки в тебе? Ото ж то й є!.. А як би ми гарно прожили, Павлусю, два місяці на хуторі!.. Або знаєш що? поїдемо в Крим,—там ти відпочинеш і наберешся здоров'я!

**Карбовський.** Ой-ой, голубонько,—не спокушай!.. *(Сміється)*. А то ще й справді покину реальну школу та й поїду.

**Лидія** *(жартуючи)*. От побачиш, що я тебе витягну!

**Карбовський** *(приортаючи її дужче)*. Не роби сього, бо хиба ж я зможу тебе не послухатися? *(Чути гуркіт на вулиці)*. О, щось під'їхало!.. І принесе! *(Устає й підходить до вікна)*. Приїхала голова, тільки не мій, а твоя.

**Лидія.** Моя голова?

**Карбовський.** Авже ж!—Голова вашого літературно-артистичного товариства Слухасевичка. Ну, то я поки піду,—деякі рахунки треба взяти на хутір. *(Іде в світлицю праворуч)*.

#### ВИХІД 4.

**Лидія.**—Слухасевичка, пані років 40, оїрядна, іоворить солоденько.

**Слухасевичка** *(увіходячи)*. Ах, здорові були, дорога Лидіє Дмитрівно! *(Цілується з Лидією, що пішла їй назустріч)*.

**Лидія.** Прошу сідати! *(Сідають)*.

**Слухасевичка.** Я до вас за дуже, дуже важним ділом... Ах, ви знаєте?.. Я оце зараз од пані Рудакової... знаєте, її вибрали головою нашого добродійного товариства... замісто віце-губернаторші,—розумієте? Віце-губернаторша, звісно, сердиться... Але ж не можна все їй та їй, а Рудакова така поважана дама... Ах так я до вас за ділом!..

**Лидія.** Дуже прошу!.. залюбки,—коли чим можу...

**Слухасевичка.** Можете, вже ж!.. Річ ось яка. Труппа виїхала, городський театр вільний... Я й надумала: коли б наше літературно-артистичне виставило добрий аматорський спектакль... на свою ж користь!.. Адже добре було б?

**Лидія.** А вже ж!..

**Слухасевичка.** Ах, яка я рада, що ви спочуваєте!.. Попросіть же Павла Даниловича,—нехай город дасть нам театр... І од мене й од себе попросіть,—ви ж член комітету... Як він згодиться, тоді й у комітеті скажемо,—певне й там усі пристануть... Попросіть, дорога Лидіє Дмитрівно! Un bienfait n'est jamais perdu.

**Лидія.** Залюбки!.. Однак же тепер театр порожній.. А хто ж гратиме?

**Слухаєвичка.** О, знайдеться: дехто з членів, а дехто й з чужих... Раєвський, Харченко, Забілина, Головков... А пропос: він знову вернувся до Рудакової.

**Лидія.** Хто?

**Слухаєвичка.** Та сей же укоханий небіж.

**Лидія.** Який небіж?

**Слухаєвичка.** Ну, Головков,—який же!

**Лидія.** А що ж воно?

**Слухаєвичка.** Ну, от,—наче не знаєте?

**Лидія.** А таки й не знаю.

**Слухаєвичка.** А се маленький грішок достойної пані Рудакової... Вона зве його небожем, і здається,—він їй справді якийсь небіж—у десятих, чи в двадцятих... Але почування роблють їх... дуже близькими... родичами...

**Лидія.** Як то?

**Слухаєвичка.** Зрозуміло... Не дивуюсь їй: він молодий чепурний хлопець 25 років... Але його не розумію: вона ж на 20 років старша за його... Ну, звісно: il ne faut pas disputer de goûts.

**Лидія.** Варваро Іванівно, але ж се певне вигадка.

**Слухаєвичка.** Де там вигадка! Увесь город про це знає, тільки ви—ні... Він, бачите, гімназії не скінчив,—з третього класу, чи що... маєтку ніякого не має,—ну й мусить жити у... тітки... Вона тим часом дуже дбає, щоб знайти йому порядну посаду.

**Лидія.** Але ж се гидко, Варваро Іванівно! Ви кажете, що всі це знають і все ж поважають Рудакову!..

**Слухаєвичка.** Ну, що ж маєте робити!.. Хто без гріха?.. Се ж не робиться всім навіч... знає про се тільки гурток вищого товариства... робиться пристойно, нікого не ображує... Та й хиба вона сама?.. А Ревинська?... а Іванова?—одбила ж чоловіка в Рудакової!.. Це тільки ви живете, як черниця, то й не знаєте нічого... (*Дзвоник*). От, до вас іще гости... Але я мушу йти.

ВИХІД 5.

**Лидія.—Слухасвичка.—Галина.—Тищенко.**

*Галина, подруга Лидіїна, молода жвава й весела жінка. Тищенко — колишній опекун Лидіїн, старий пан, орядний, юворить повагом.*

**Галина** (*швидко ввіходе*). Здорова, Лідо! (*Цілюються*). А, Варваро Іванівно,—здорові були! (*Здоровкаються*).

**Тищенко**. Добридень, Лідо! Добридень, Варваро Іванівно!

**Слухасвичка**. І добридень, і бувайте здорові, бо зараз мушу їхати. Так не забудьте ж, голубочко, дорога моя Лидіє Дмитрівно, попрохати Павла Даниловича!

**Лидія**. Ні ні,—не забуду.

**Слухасвичка**. Спасибі! спасибі!.. Бувайте здорові! (*Цілується з Лідєю, подає руку юстям і виходить*).

ВИХІД 6.

**Лидія.—Галина.—Тищенко.**

**Тищенко**. Іду й стріваю Галину Михайлівну і бачу, що вона туди ж простує, куди й я,—і такии робом ми опинилися тут укупі, хоч завсігди і в усьому йдемо різно.

**Галина**. Бо я буваю права, а ви ні!

**Тищенко**. А вже ж! Навіть тоді бували праві, як, обідаючи в нас ще гімназисточкою, страшенно пеклися гарячим борщем—аж сльози на очах бреніли,—а одначе впевняли, що борщ холодний.

**Галина**. Бо ви зараз би почали сміятися... Казали б, що я занадто палка,—через те печуся й палюся... або ще щось таке.

**Тищенко**. А вже ж—ви праві! З першого ж дня, як ви зострілися з Лідєю в гімназії, ви не могли дихнути одна без одної, і через те ви так часто кричали на неї, стискаючи свої маленькі кулаки і тупаючи ногою: Я тебе ненавидю! Розумієш,—ненавидю! (*Усі сміються*).

**Галина** (*крізь сміх*). І ненавидю! І тепер її ненавидю тоді, як почне вона вагатися та не зважуватися... А тут треба враз ізробити щось зважливе, рішуче!.. Така її вдача обурює мене.

**Тищенко**. Хоч вона й не скоро зважується на щось велике, але раз зважившись, ніколи не вертається назад, а се річ не мала.



**Лидія.** Панове, ви знову починаєте баталію! Галинко, цить, бо я тобі затулю рота,—це, щоб показати тобі, яка я могу бути зважлива. Як лишимося вдох,—можеш мене терзати скільки хочеш, а тепер давайте лагідненько говорити.

**Галина** (*сміється*). Добре, давайте! Я слухаюся!.. Бо така закохана в свого чоловіка, така щаслива жінка, як ти,—може говорити тільки лагідненько, навіть—лагідні-ісінько!.. Ненавидіти не можна,—тільки любити! гудити не можна,—тільки хвалити... навіть—хвалитоньки!..

**Лидія.** Ото! Наче вона сама не щаслива і не закохана в свого чоловіка жінка!

**Галина.** Ах, я! Ну, що ж? Твій чоловік—громадський діяч. Він скінчить громадську роботу та й вертається до тебе і любить тільки тебе саму, а мій!..

**Лидія.** Що?!

**Тищенко.** Ви, здається, хочете обвинуватити професора!..

**Галина.** Так, я хочу обвинуватити його за зраду! Він присягався колись, що любитиме тільки мене, але дуже скоро зрадив за для іншої.

**Лидія.** Галеня! що ти вигадуєш?

**Галина.** Не вигадую! В його єсть инша і вона називається—химія! Ах, він гарний, мій професор, але що ж, коли я мушу ревнувати його до реторти й мікроскопу!.. Коли йому любіше дивитися на якісь огидні бактерії, ніж на свою чудову жінку!.. Але се вже звичайна доля безщасних жінок учених людей—все жінка на другому плані. А згадуєш, Лідко, як ми ще в п'ятому класі марили з тобою про своїх чоловіків: ти казала, що пішла б за такого спокійного вченого, відданого своїй науці, і була б рада, коли б могла стати йому помішницею...

**Лидія.** А ти марила про громадського діяча—от, про якогось Парнеля, чи Жореса...

**Тищенко.** А сталося?

**Лидія** (*усміхаючись*). А сталося зовсім навпаки...

**Галина.** Бо ти переняла в мене громадського діяча—моторного, смілого, енергичного!..

**Лидія.** Але ж, здається, ти тоді вже була за своїм ученим...

**Галина.** Пропали наші мрії!..

**Лидія.** Вони здійснились...

**Галина.** Але не так, як ми уявляли собі, не сплучи ночі за розмовами.

**Тищенко.** Се чи не тоді було, як ви гостювали в мене на хуторі та нишком од мене читали роман Чернишевською?

**Галина** (*махнувши рукою*). Ви вже з тим романом Чернишевського!.. Раз-у-раз!.. Зовсім ми від вас не ховалися, а так тільки... читали вночі... Думаєте, що як ви Лідин опекун, то так ми вже вас і боялися! Може Ліда й боялася, а я—а ні-же! Лідо, чи ти боялася свого опекуна?

## ВИХІД 7.

**Лідія.—Галина.—Тищенко.—Карбовський.**

**Карбовський** (*увиходить*). Хто кого боїться?.. А, свої! дуже радий!.. (*Стискає обом руки*). Шкода тільки, що зараз мушуї хати.

**Галина.** Можете,—ми чудово й без вас погостюємо.

**Тищенко.** На довго їдете?

**Карбовський.** Ні, тільки до себе на хутір... На кілька день... Треба трохи проревизувати управителя, бо сього року знову маєток дав менше... Сю ревизию треба було б зробити давніше, та все якось ніколи було...

**Тищенко.** Не диво,—у вас діла не трохи!.. (*Виймає з кишені коверту і дає Карбовському*). Спасибі вам!

**Карбовський.** Що се?

**Тищенко.** Ваші гроші! Щира вам дяка за поміч.

**Карбовський** (*беручи, кладе в кишеню*). Нема за що,—дурниця!

**Тищенко.** Не зовсім. Три тисячі з половиною не завсігди легко позичити, а мені тоді дуже було їх треба. Та на сьому не край, бо я хочу, щоб ви мені ще позичили, тільки вже не грошей, а от що. У вас є дуже цінний матеріял, який ви зібрали, оглядаючи школи в Росії й за кордоном... Ми, то б то губернська земська управа, саме тепер хочемо виробити кілька типів добрих шкільних будівель,—земство ж дає безпроцентові позички на будування шкіл, дак щоб по цих типах і будувати. То управа й приручила мені запрохати вас у нашу комісію, яка збіртиметься з цього приводу, і попрохати тих матеріялів.

**Карбовський.** Дякую! Буду і принесу матеріяли.

**Тищенко.** Спасибі!

**Галина.** А до речі, Павле Даниловичу,—чи ви читали в „Нашому Краї“ допис про свою діяльність?

**Карбовський.** Ні, не читав. А що ж там?

**Галина.** О, дуже гарно написано. Зазначають, що попередю люде були проти ваших підприємств городських, а потім усіх факти прихилили на ваш бік... Потім описуються ваші заходи: водопровід, електричне світло, театр, крамниці нові... Говориться, що всі ці підприємства дають городові великий прибуток, дозволяють побільшувати трати, не побільшуючи міських податків.

**Карбовський.** Ну, то я дуже радий. Слова щирого признання—то найкраща надгорода в громадській діяльності.

**Тищенко.** А надто, як у їх правда.

**Галина.** А бач! а бач! а колись яким опонентом були в думі Павлові Даниловичеві!

**Тищенко.** Ergare humanum est, вічна і дорога моя опонентко! Я не думаю, як *дежто*, що я завжди правий...

**Галина.** Бо ви завжди не праві!

**Тищенко.** То я неправий, коли кажу, що в допису про Павла Даниловича—правда?

**Галина.** А, та ні!.. Допис правдивий!.. Там ще підкреслюється, що на сі прибутки Павло Данилович заведе в городі чудові школи.

**Карбовський.** Ну, вже й чудові! Далеко ще всьому цьому до „чудовости“. Нехай ще трошечки поживемо та поробимося,—тоді може й будемо на людей трохи похожі... А чи не бачу я зараз тут і автора допису? (*Дивитья на Галину*).

**Галина.** Ні, се не я писала. Від нас дописує до „Нашого Краю“ ще один кореспондент.

**Тищенко** (*до Галини*). А я читав вашу останню статію про народню літературу—дуже гарна.

**Галина.** Дуже дякую.

**Тищенко.** За що? що ви гарну статію написали?

**Галина.** Ні, за „слова щирого признання“, як тільки що казав Павло Данилович. Хоч воно трохи й спізнилося, бо статія зовсім не остання.

**Тищенко.** Хиба?

**Карбовський.** А вже ж... Але вибачайте, — мушу їхати. . Я, Лідо, вже звелів запрягати, а поки схожу на хвилинку до Слухасвича... За чверть години вернуся... Коли б хто зараз прийшов,—хай Семен говорить, що я вже поїхав, а то знов не дадуть поїхати, як позавчора... Та я сам скажу про це Семенові.

**Лидія.** Добре.

**Карбовський.** А де Леся? Я хочу її трошки провезти з собою по городу, а то ж гніватиметься, що не прокатав...

**Лидія.** Вона в садку,—я тоді покличу... Тільки не вези далеко... або візьми й Хотину.

**Карбовський.** Гаразд! (*До юстей*). Не прощаюсь, бо зараз вернуся. (*Виходить*).

## ВИХІД 8.

**Лидія.—Галина.—Тищенко.**

**Галина.** Слухай, Лідо, я маю на тебе нападися.

**Лидія.** Будь ласка!

**Тищенко** (*до Галини*). Може зараз будете ненавидіти?

**Галина.** Вас! (*До Лидії*). Ось яка річ: ти член бібліотечного комітету, а певне не знаєш, що передплату на деякі журнали за друге півріччя ще не послано. Ми знову можемо запізнитися з цією справою.

**Лидія.** Ах, цей Косенко!.. Се ж він давно вже мусив зробити... Добре,—я його побачу сьогодні, то нагадаю.

**Тищенко.** І нагадай будь ласка, щоб купили обіцяний том „Архива юго-западной Россії“,—мені дуже треба його за для моєї роботи.

**Лидія.** Добре. А як посувається ваша праця?

**Тищенко.** Погано... За земською роботою все ніколи...

**Галина.** Се ваш історичний досвід про Беату та Гальшку?

**Тищенко.** А то ж.

**Галина.** Але ж я про його чула ще тоді, як була в першому, чи в другому класі... ви тоді ще не були й членом губернської управи...

**Тищенко** (*розводить руками*). От-так же, як бачите! все ніколи... все ніколи... Тоді господарство було... Але от скоро вже всі матеріяли позбіраю.

ВИХІД 9.

Лидія.—Галина.—Тищенко.—Хотина.

**Хотина** (*увіходить*). Там прийшов з управи... канцелярист... Слимак, чи що, називається... Я йому кажу, що пан поїхали на хутір, дак він не слухається...

**Галина**. Не слухається, Хотино? Треба його покарати!

**Хотина** (*усміхаючись*). Каже: неминуче треба до пана... Коли нема пана, дак хоч пані, каже.

**Лидія**. Я ж нічого тут не знаю. Скажіть йому, Хотино, що я не мішаюсь до управського діла,—хай подоже, поки вернеться з хутора Павло Данилович.

**Хотина**. Я казала, дак говорить, що нагальна потреба... Не може ждати...

**Лидія** (*стискає плечима*). Не розумію! Що там сталося?

**Тищенко**. Та може й справді яка нагальна річ,—вислухай його, а тоді й скажеш Павлові Даниловичу.

**Лидія**. Добре. Кличте його, Хотино! (*Хотина виходе*).

ВИХІД 10.

Лидія.—Галина.—Тищенко. .

**Тищенко**. А ми тим часом підемо в кабінет,—щоб не перешкожати.

**Галина**. Ходіть! (*Виходять у світлицю праворуч. Двері зостаються не зачинені*).

ВИХІД 11.

Лидія.—Слимак.

**Слимак** *увіходить*—чоловік років сорока, худий, зігнутий, говорить підлесливо-приниженним тоном.

**Слимак** (*кланючись*). Здорові були!.. Я в управі служу... Слимак....

**Лидія**. Здорові! Прошу,—сідайте! (*Сідають*).

**Слимак**. Дуже дякую!.. Вибачайте, будьте ласкаві, що потурбував, простіть за незвичайність!.. Алеж так трапилось, що ніяк не можна инакше... Писати про такі діла не рука... і в управі про їх не рука говорити: розмовочка може бути довгенька, а з Павлом Даниловичем ми ніколи на самоті не бу-

ваємо,—так трапляється, знаєте, вибачайте, будьте ласкаві! я й тепер би не турбував, я знаю, що я чоловік маленький... знаю, що Павло Данилович не хочуть мене бачити: я вже в-четверте прихожу, і мабуть вони—вибачайте, будьте ласкаві!—сказали, щоб мене не пускати... слуга ваш так... виражається своїм грубим язиком... А я хоть чоловік і маленький, а й у мене вже терпіння нема,—вибачайте, будьте ласкаві!.. Не те, що терпіння, а сказати,—недостатки мої, фінанси злиденні—се для маленького чоловіка дуже важно, знаєте,—вибачайте, будьте ласкаві!

**Лидія** (*заклопотана*). Я залюбки... як що тільки можу чим... Бачите, Павла Даниловича нема, і вам можна буде побачити його тільки, як він вернеться з хутора, то... може допомогти вам треба, то я буду дуже рада... (*Шукає гаманця*).

**Слимак**. Вибачайте, будьте ласкаві,—дуже, дуже дякую за вашу добрість!.. Мені треба, неминуче треба зараз побачити Павла Даниловича. Таке, знаєте, тут непорозуміннячко, що мене до вас не пускають... ну, а сього разу пощастило вскочити, то я вже,—вибачайте, будьте ласкаві,—не хотів би відсіля піти... аж поки побачу Павла Даниловича... Щоб уже їм самим! просто їм у ручки мою прозьбу передати.

**Лидія**. Я ж кажу вам, що Павла Даниловича нема. Коли вам не можна ждати, треба допомогти, то я залюбки...

**Слимак**. Ах, ні, ні! Знов дуже, дуже дякую!... Я не про це, зовсім, знаєте, не про це... Я хоть чоловік маленький, але і в мене можуть бути важні діла... Я до їх, до Павла Даниловича, іменно за важним ділом,—через те й не можу піти...

**Лидія**. Але ж ви бачите, що Павла Даниловича нема.

**Слимак**. А як же, як же,—бачу!.. Але ж колись прийдуть... я думаю,—скоро... Бо на шот хутора, то то слуги брешуть,—по грубості свого характера,—вибачайте, будьте ласкаві,—бо коники ще тільки запрягати лагодяться... фаєтончик ще окремо собі стоїть,—це вже я сам бачив,—я попереду в ворота, у дворик зазирнув... Бо діло в мене важне, і я не піду вже,—вже дозвольте мені подождати,—вибачайте, будьте ласкаві!.. Бо хоч я й маленький і невчений чоловік, а знаю, що як я тепер піду, а прийду, як вони вернуться з хутора, то знову їх не буде дома.

**Лидія** (*стискає плечима*). Це дуже чудно, що ви говорите. Може бути, що ви мені скажете хоч яке діло,—я перекажу Павлові Даниловичу, і він запевне вас вислухає.

**Слимак**. Вам сказати? (*Думає хвилинку*). Воно, звісно, як би вам сказати... хоч діло це дуже делікатне... Ну, як би вам сказати, то... я думаю... еге, знаєте... дивно, які думки несподівано являються.

**Лидія**. Я вас не розумію.

**Слимак**. Вибачайте, будьте ласкаві, я погано говорю. Се в мене така думка зараз явилася, що як вам моє діло сказати, то тоді вже Павло Данилович запевне мене приймуть і вислухають... Ах, як я досі не догадався!..

**Лидія**. Ну, кажіть же, коли так!

**Слимак**. Ах, дільце делікатне... не штука, коли чуєш себе трошечки ніяково... Ну, та для сем'ї все треба перетерпіти... Я з глибокою повагою і до вас, і до Павла Даниловича,—вони, звісно, такий член, такий енергичний, діяльний член, якого в нас ще ніколи не бувало... І при множестві діл і всякого клопоту так легко написати якийсь листочок, наприклад... нагадати, наприклад... як би це сказати, вибачайте, будьте ласкаві?—нагадати, щоб не забув чоловік обіцяночки... подяки, законної подяки для Павла Даниловича.

**Лидія**. Я нічогісінько не розумію.

**Слимак**. Вибачайте, будьте ласкаві! Я маленький чоловік, невчений, нема в мене такої, знаєте, словесности,—погано виражаюсь. Павло Данилович,—вони завжди мені кажуть, що ніхто так погано не складає в управі бумаг, як я... Я—що ж? я, звісно, згожуюсь... мушу згожуватися,—я маленький канцелярист... Хоч воно, знаєте, прикро, коли так, при всій канцелярії, сказать... Неприятненько... Ну, я по християнському своєму смиренію те прощаю... Бог з ними: вони начальник, енергичний член, якого в нас іще не бувало... Але листика до подрядчика Урвакина вони все таки написали.

**Лидія**. Ну, то й що?

**Слимак**. Іменно, іменно,—в цьому вся сила.. Урвакин получив подряд од управи, ну й... воно так звичайно у Павла Даниловича ведеться,—повинен був,—вибачайте, будьте ласкаві,—

подяку Павлові Даниловичу... процентик з подрядних грошенят... і забув... Дурний мужик, знаєте,—а Павло Данилович нагадали... обережненько так, але розумному розібрати можна... Ви й досі мене не розумієте? Ах, Павло Данилович **праві**: я дуже, дуже погано виражаюсь... Як би це, щоб зрозуміліше?.. Дозвольте мені говорити канцелярською мовою,—я до неї більше звик.

**Лидія** (*устає, неприхильно*). Кажіть якою хочете мовою, тільки швидче, бо я перестала зовсім вас розуміти.

**Слимак**. Вибачайте, будьте ласкаві,—зараз, зараз. Так ось по канцелярському... (*Відміння тон на офіційний*). Канцелярист городської управи Григорій Слимак має добрий правдивий документ, з якою видко, що член тії ж управи Павло Данилович Карбовський, здаючи від управи подряд подрядчикам, брав з їх скуп.

**Лидія**. Що?!

**Слимак**. Вибачайте,—я ще не все сказав. Документ точний певний—власний лист члена управи П. Д. Карбовського. Непорозуміннів ніяких бути не може. Подати його кому треба,—член управи Карбовський іде під суд.

**Лидія**. Ви брешете!

**Слимак** (*устає й випростується, неприхильно*). Суд побачить, чи я брешу.

**Лидія** (*безсило сідає на канапу*). Боже!... Як ви... як ви смієте?! Ідіть геть!..

**Слимак** (*знову згинається*). Ах, вибачайте, будьте ласкаві! Я бачу, що я вас потурбував своєю канцелярською мовою. Коли ж у мене ніякої словесности, і Павло Данилович давно вже кажуть мені, щоб я собі шукав іншої служби... І вони мабуть думають, що я за тим до їх і прихожу,—тим і звеліли мене не пускати... я так думаю... А де ж я її, другої служби знайду? земельки або домика, щоб бути членом управи, у мене нема; освіти... з другого класу гімназії попросили по случаю, що остався на третій год... А їсточки треба, а семейка просить—синочок і дві дочечки... ну й жінка, звісно... Тепер сподіваюся, що ви вже розкажете їм, Павлові Даниловичу, то вони мене вислухають.



ВИХІД 12.

**Лидія.**—**Слиман.**—*Карбовській увиходить.*

**Слиман** (*кланяється*). Мое ушанування!

**Карбовський.** Здорові! А що там? Щось в управі трапилось?

**Слиман.** Ні, нічого... Це я так,—за своїм ділом,—вибачайте, будьте ласкаві! (*Кланяється*).

**Карбовський.** Я ж тільки що в управі був,—ви ж могли б і там мені сказати. А тепер вибачайте,—ніколи мені, бо я зараз їду.

**Слиман.** Вибачайте, будьте ласкаві, що я вас турбую, але така моя справа... Я коротесенько, одну маленьку хвилиночку,—поки фаетончик вам подадуть.

**Карбовський.** Ну, кажіть уже!

**Слимак.** Ах, знаєте, так зразу... Якось...

**Карбовський.** Та кажіть уже просто!.. і швидко!..

**Слимак** (*випростується неприхильно*). Я казатиму просто, Павле Даниловичу... і швидко. У мене є... є... Ах, чорт!.. (*знається*). Вибачайте, будьте ласкаві, Павле Даниловичу, будьте цього разу великодушні і дослухайте до краю!

**Лидія.** Вислухай його, Павле, будь ласка, вислухай і виясни це страшне непорозуміння!

**Карбовський** (*дивуючись*). Страшне непорозуміння? Що з тобою? Ти стурбована...

**Слимак.** Я їм уже все... так, суть розказав...

**Карбовський.** Що розказали? Кажіть уже!

**Слиман.** Листочок ваш у мене є... ваш листик до Урвакіна.

**Карбовський.** Ну?

**Слимак.** Не пам'ятаєте? Той самий,—вибачайте, будьте ласкаві,—де ви нагадуєте йому, щоб він приніс вам обіцяну подяку за подряд на городські різниці. Ось копійка з його.

**Карбовський** (*переглянувши*). Дайте його сюди! Зараз дайте!

**Слимак.** Вибачайте, будьте ласкаві,—він у мене не тут, він у мене в доброму, певному місті—для обережності. Я його віддам,—не турбуйтеся!... Тільки нам треба поговорити трошечки попереду... Дозвольте сісти!

**Карбовський.** Сідайте! (*Слимак сідає*). Лідо, ти пішла б може,—у нас тут діло.

**Лидія.** Ні, ні, облиш мене, облиш!... Я хочу все дослухати.

**Карбовський.** Але ж се діло зовсім тобі не цікаве.

**Лидія.** Безмірно цікаве!... Він мені вже казав... багато... Я хочу все знати!...

**Карбовський** (*сідая*). Кажіть, чого вам треба!

**Слимак.** Ще одну штучку розкажу,— видніше буде... Подрядчика Маникіна згадуєтє, мабуть?... Покривдили ви його трошечки, не дали подрядика... А йому тоді скрутненько було... З горя зайшов у трахтирь... і там, випивши добре, став мені жаліться: Я, каже, Павлові Даниловичу од кожного подряда 4%, а тепер він Файшфельдові, жидові, оддав, а мене минув... Жид йому на один процент більше дав, і він за той процент — вибачайте, будьте ласкаві: він так по мужицькому говорить, звісно,— він за те православного чоловіка без роботи оставив... Тут мене так як осіяло!... Почав я, знаєте, доглядатся, дослухатся... От і получив листика вашого до Урвакіна...

**Карбовський.** Де ви його взяли?

**Слимак.** Вибачайте, будьте ласкаві,— я чоловік бідний, маленький... Ви мені давно сказали, щоб я шукав собі іншої служби,— треба ж було мені якось промишлять і себе оборонить... Я пильнував... Якимсь Урвакін в управу зайшов та й забув на моєму столі свій портфельчик, а сам до вас пішов... Ну, я... з портфельчика й получив листика...

**Карбовський** (*хрипко*). Чого ви хочете?

**Слимак.** Я чоловік, звісно, маленький... Я сам не смію сказати... Суммочку вже ви сами назначте, Павле Даниловичу,— як до дільця... А сам я не смію...

**Карбовський.** Покиньте ви своє подле хамське єзуїтство і кажіть просто! Скільки вам за лист?

**Слимак.** Три тисячі.

**Карбовський.** Ви здуріли!

**Слимак.** Ні, вибачайте, будьте ласкаві!

**Карбовський.** Я стільки не дам!

**Слимак.** Ах, Павле Даниловичу! Ви чоловік розумний і добрий,— ви з самого Урвакіна получили мало не десять тисячок, а з інших скільки! А мені, бідному канцеляристові, не хочете й одного разу дати заробити.

**Карбовський.** Стільки не дам,—багато.

**Слиман** (*устає, неприхильно*). То нехай суд скаже, скільки коштує лист.

**Карбовський** (*подумавши хвилинку*). Добре! Де він?

**Слиман.** Давайте гроші,—буде й лист..

**Карбовський** (*устає, виймає пакет, що приніс Тищенко, одлічує гроші*). Маєте!

**Слиман** (*порахувавши й сховавши до кишені*). А тепер і лист. (*Виймає й дає*). Маєте!

**Карбовський** (*сховавши лист*). Ну, тепер ідіть!

**Слиман.** Зараз, зараз! (*Іде*).

**Карбовський** (*ідучи слідком за їм, стиха, злісно*). Тварюка! не могли мені самому сказати!

**Слиман** (*юстро*). А ви мені самому сказали, щоб я іншої служби шукав, чи перед усіма? Терпів я,—потерпів і ви!

**Карбовський** (*крізь зуби*). Геть відціля!

**Слиман** (*згинається*). Зараз!... Вибачайте за турботу, будь-те ласкаві!.. Бувайте здорові! (*Виходить*).

### ВИХІД 13.

**Лидія.— Карбовський.**

**Лидія** (*устаючи*). Павле! що ж се?

**Карбовський.** Ат, у житті всього трапляється!... На те життя... Не маю часу, треба їхати!... Бувай здорова!... (*Цілує її руку й виходить*).

**Лидія** (*сама стиха*). Се — життя?

*У дверях справа стає Галина, виходячи з кабінету.*

*Завіса.*

---

## ДРУГА ДІЯ.

*Світлиця та, що і в першій дії.*

### ВИХІД 1.

**Лидія, згодом Хотина.**

**Лидія** *сама тихо ходить по хаті, поливаючи квітки.*

**Хотина** (*просуваючи голову в двері*). Пан приїхали.

**Лидія** (*здрігнувшись*). А!... Добре... От що, Хотино... дайте самоварь—пан мабуть не пив чаю.

**Хотина**. Уже на столі. (*Зникає*).

## ВИХІД 2.

**Лидія**, згодом **Карбовський**.

**Лидія** (*як зникла Хотина, спершу хоче йти назустріч чоловікові, тоді спиняється, тихо вертається до столу й сідає*).

**Карбовський** (*увиходить, підходить до Лидії, цілує її*). Здорова, серденько! Все гаразд? Добре тобі? А Леся де?

**Лидія**. Пішла ходити... Хочеш чаю?—готовий є...

**Карбовський**. Спасибі, серденько,—я вже пив чай на хуторі... Там усе гаразд. Панченка я проревизував і мусив дати йому деяку науку, бо мені здається,—він занадто вже не розрiniaє, де моє, а де його... А в тім—я поки ще лишив його... поки знайду іншого... У домі я звелів полагодити трохи критий ганок... ще деякий ремонт є... Але поки вам переїздити,—все буде готове... А сад який сього року гарний, пишний!... Але, серденько, мушу зараз же йти в управу. (*Цілує її руку і хоче йти*).

**Лидія**. Стривай, Павле,—я маю з тобою поговорити.

**Карбовський**. Але ж, серденько, цілком не маю часу,—мушу зараз в управу, на службу...

**Лидія**. Ся справа важніша за службу, Павле... Вона життя переміняє... Треба зараз же поговорити,—я інакше не могу...

**Карбовський**. Що ж там такого?

**Лидія**. Ти ж знаєш... Ти не схотів тоді зостатися, зараз же поїхав... і тепер тікаєш... А мені довше—несила...

**Карбовський**. Ти знову про те... Я вже думав, що справа скінчилася... Про що ж ми власне будемо говорити?

**Лидія**. Сідай!... от сядь,—я скажу... Вислухай же!... Адже раніше, чи пізніше, а ми ж мусимо про це говорити!...

**Карбовський** (*сідаючи*). Я слухаю. (*Починає курити*).

**Лидія** (*мовчить кілька часу*). Я так багато мучилася ці дні, так багато думала... Мені здавалося—я до слова знаю щд казати... А тепер—немов забула, тебе побачивши... Не забула, а не знаю з чого почати... (*Ураз зривається з місця і з плачем*

кидається до Карбовської, стає перед їм навколішки, обнімаючи йому коліна).

**Карбовський.** Лідо! що ти... (Хоче підвести).

**Лідія.** Невже ж цьому правда? Невже ж правда, що ти... користувався з громадських грошей, брав...подяки?! О, неville ж правда? Павлусю, дорогий, коханий мій! упевни мене, що це тільки здалося, що нічого нема!... Упевни мене!... Щоб могла знову кохати тебе!... хилити голову перед тобою—гордим, смілим, чистим!.. Упевни мене непохитними доводами, непереможними ділами, словами!.. Щоб не могла не повірити!... Щоб жити могла!... Павлусю, дорогий, коханий!.. (Зазирає блажливо йому в вічі).

**Карбовський** (підводить її). Тільки встань, серденько моє!... сядь, моя дорога!... Так же не можна говорити... Треба ж заспокоїтися...

**Лідія.** Я сяду... (Сідає). Тільки кажи!..

**Карбовський.** Ти хвора, Лідо, тобі треба заспокоїтися, бідна!...

**Лідія.** Я не хвора!... Я тільки хочу знати!... Зрозумій же ти!...Ти ж мені був найкращим і найдорожчим у світі!...Невже ж тебе нема?... Хтось інший, незнаний є, а тебе нема... Тільки подумаю—так наче безодня перед мене і падаю...

**Карбовський.** От, от,—все це через те, що ти рознервована, що ти хвора, Лідочко... Через те ти й вагу надаєш фактам таку, якої вони не мають... Ти заспокоїшся,—і зовсім тоді инакше все це зрозумієш.

**Лідія.** Але я не можу заспокоїтися, аж поки довідаюся... мені треба знати!... Правда цьому, чи ні?

**Карбовський.** Властиво,—я не зовсім розумію, чого тобі хочеться... Ти дрібниці надаєш вагу, не так розумієш справу... Урвакин заплатив гроші, які мені належали—се ще зовсім не значить, що я користувався з громадських грошей...

**Лідія.** Але ж він платив тобі гроші?... І той другий—Маникин? (Карбовський стискає мовчки плечима). Давали тобі гроші за те, що ти постачав їм роботу? Систематично?... правило?...

**Карбовський** (знов стискає плечима). Ну, се зовсім не було правилом, систематичним... Але... було...

**Лидія** (*ірко*). Було!...

**Карбовський.** З погляду звичайної дріб'язкової моралі це не добре. Не сперечаюсь. Але можна й треба глянути ширше. Ти бачиш тільки один бік факту, а є й інший.

**Лидія.** Який?

**Карбовський.** Ти ж знаєш: з того часу, як я став членом управи, за яких сім років наш город переродився: з брудного пів-азіатського, він став європейським—з бруком, садами, водопроводами, громовинним світлом... шкіл побільшало... Становище робітників на городських роботах ліпше, ніж де навкруги... і таке інше... Мої попередники лишали город гнити в матеріяльній і духовній темряві, побільшуючи що-року оплатки; я ж своєю системою городських підприємств зробив усе те, не взявши з людности зайвої копійки,—це навіть мої вороги признають. Адже так?

**Лидія.** Так...

**Карбовський.** Я дав городові велючезний плюс, віддаючи на це весь свій час, усю свою силу, занедбуючи своє власне матеріяльне становище, навіть терплючи втрати... Город мені дає нікчемну плату... еге, нікчемну, як що рівняти до моєї праці і до наших потреб... З тієї плати ми не можемо жити... Я мусив би покинути службу, шукаючи кращого заробітку... А се значило б—лишити город знов на занепад, на те, щоб він помалу повернувся до становища пів-азіатського городка під доглядом таких, як Степанський *et tutti quanti*... Я не мав права на це! От в чім річ! Я *мусив*, не побоюючися дріб'язкової моралі, зробити те, що зробив, щоб мати змогу працювати на добро громадське! Адже моя праця вимагає цієї доплати, я маю право на неї! А що це все не перейшло управських касових книг—це ж тільки формальність. Я *мусив* це вибрати і вибрав, і так зробив би кожен смілий і розумний чоловік. От як треба дивитися на сю справу, а не з побожним страхом прописної моралі! Розлучися з шаблонними сентенціями і ти муситимеш зо мною згодитися... (*Лидія мовчить*). Адже се правда,—мусиш згодитися зо мною?

**Лидія.** Мені холодно...

**Карбовський** (*здивований*). Як то?

**Лидія.** Холодно... Від того, що ти кажеш...

**Карбовський.** Але ж, Лідо... Ти не хочеш мене зрозуміти... Не хочеш одповісти: що ж *инше* мусив я зробити, коли не хотів занапастити громадського діла?

**Лидія.** Те, що вимагає совість, а які послідки з цього могли бути,—то вже не від тебе залежить.

**Карбовський.** Значить: хай гине громадське діло?

**Лидія.** Громадське діло не може засновуватися на нечистих способах...

**Карбовський.** На нечистих способах!... (*Устає і нервово йде по світлиці, тоді, повернувшись до Лидії*). Легко тобі пишати своїм пуританством, не йти ні на які компроміси: тебе не ламало життя. Ти виросла на готові гроші, прожила спокійно до заміжжя... і в заміжжі... А мене життя ламало!... Я бачив, як батько, вбогий чиновничок, гнувся перед дурним начальством і брав „подяки“ від публіки за те, що підкладав начальству папер до підпису не в чергу—прискорював справу... Я бачив, як мене не хотіли прийняти до гімназії—вакансій не було... аж поки батько пообіцявся інспекторові, що я ходитиму до його на лекції,—лекцій тих і не треба мені було, та я їх і не мав, але батько год платив з свого тяжкого мизерного заробітку... Став студентом, поривався до волі, до світу, до всього високого—душа була молода, розцвітала перед сьєвом святих заповітів кращих людей світу... і за це почали нас гнати з університету... і я повинен був зрадити своїх: не пішов на студентський збір, бо мене вигнали б з університету, а мені рік лишався до екзамену, а дома в мене був батько немощний, уже без служби, і мати хвора—вони на половину жили з того, що я вже заробляв... Моїх товаришів вигнали, а мене ні... Як це пекло мені душу!... Я присягався ніколи більше не приставати на компроміси!... От я вже й на добрій службі, і мое начальство хоче зробити шахрайську гидоту... Я не змовчав—і мене викинуто на вулицю... Заходився знову з початку будувати своє життя... тяжко було, але збудував... і сказав собі: не можна прожити без компромісів,—хай будуть. Але за те—вся моя діяльність мусить бути служенням світові й добру, щоб прийшов час, коли не треба буде так жити, як я живу... І в той час, як сей проклятий Урвакин набився мені вперше з своїми п'ятьма тисячами, тоді—ти сього не знала—ми стояли над безоднею: на сіль-

ському маєтку, що за твої гроші куплено, був такий банковий довг, що маєток не оплачувавсь...мав продаватися, а се повело б до цілковитої руїни,— продали б потім і будинок, я лишився б без цензу... Мусив вибрати між руїною і Урвакиним... і *повинен був* ще не раз вибрати... Але я чесно виконував свою повинність: платити за компроміс невтомною працею на користь добру, і не почуваю себе винним.

**Лидія** (*устає*). Так, ти не почуваєш себе винним... А я... я не можу... Розумієш: не можу...

**Карбовський**. Стривай, Лідо: що саме ти не можеш?

**Лидія**. Не можу жити з тобою.

**Карбовський** (*підходить і бере Лидію за руку, з щирим почуванням*). Лідо, ти говориш про дуже велику й важну річ. Те, що ти зараз сказала... ти сказала його тільки під вражінням цієї хвилини. Не забувай, що я тебе люблю, що... ти мене любиш!

**Лидія** (*вихоплює в його руку й падає на крісло, затуливши обличчя руками і говорить крізь сльози*). Боже мій! Я тебе люблю, але я хочу тебе поважати!... поважати!..

**Карбовський** (*зворушений, мовчки ходє туди й сюди по хаті*).

**Лидія** (*стиха*). Я так багато про це думала сі дні...і бачу, що не можу... Тут, у цій справі, мені—або все, або нічого...

**Карбовський** (*сідає біля неї й знову бере її за руку*). Лідо, дорога моя, подумай—що ти кажеш! Ти ламаєш одразу все, все чим наші душі жили вкупі, що єднало їх...

**Лидія**. Вони не жили вкупі! Я з тим, з іншим жила вкупі душею, з тобою—ні! Твоя душа була мені незнана...Я тільки тепер знаю її...

**Карбовський**. Лідо, хіба я не той до тебе став? Хіба я менше тебе люблю?

**Лидія**. Ти *мені* не той став...

**Карбовський**. І так легко ти руйнуєш життя!

**Лидія**. Не я!... його те зруйнувало, що сталося...

**Карбовський**. Наше почування повино бути вище за все те.

**Лидія**. Не можу!... Тільки подумаю,—жити на гроші... на такі гроші... украдені в громаді!...

**Карбовський**. Лідо!

**Лидія**. Жити не вважаючи тебе... гордючи!...

**Карбовський** (*устає, ображений*). Ти ображуєш мене, Лідо!



**Лидія** (*ірко всміхаючись*). Ображую! Я тебе ображую!... А те, що ти стільки часу був перед моїми очима одним, а справді іншим, то як се назвати? Се мене не ображує, не кривдить?

**Карбовський**. Не все виявляється в житті таким, як хочеться,—треба з цим миритися.

**Лидія**. Не хочу...ні, *не можу* миритися. Ми повинні розстатися, Павле.

**Карбовський**. Але з цим я не можу миритися! Ти хоч би подумала про Лесю!

**Лидія**. Я візьму її з собою.

**Карбовський**. Я на це ніколи не згоджуся! Яке ти маєш право віднімати в мене дитину, єдину дитину? і що ти з неї зробиш? Дитину без батька! Що ти їй скажеш про батька?

• **Лидія** (*затуляючи обличчя руками*). Боже! Бóже!...

**Карбовський**. Напуватимеш її зненавистю до мене?

**Лидія**. Ні, ні,—я цього не робитиму!...

• **Карбовський**. А як вона підросте й питається в тебе: чому в неї батька нема? (*Мовчанка*). Ти мовчиш!... Зрозумій же: я на це не можу ніколи згодитися!

**Лидія**. Я піду від тебе, Павле... Я і Леся...

**Карбовський**. Я не дозволю цього!...

**Лидія**. Я не невільниця.

**Карбовський**. Леся моя дитина!...Я всіма способами...всіма,—навіть тими, що дає мені закон, боронитимусь... уживу їх, щоб вона була зо мною!... Але, Лідо, Лідо! Покиньмо се змагання!... Заспокойся, подумай, поміркуй!... Трохи згодом,—ти зовсім инакше розумітимеш цю справу, тоді й бажання твої будуть інші. Подумай—се справа всього нашого життя, не самого нашого, а й Лесино!... Не легковаж так, спинися, розміркуй!... Ти хочеш кинути в безодню долю нашу, нашої дочки!... Подумай, Лідо!... (*Виходить*).

### ВИХІД 3.

**Лидія**.— Галина.

*Лидія сама сидить, схиливши голову під вагою тяжких дум; безнадійність і біль на обличчю.*

Галина тихо виходить, Лідія її не помічає; Галина скидає бриля, кладе його на стіл і тихо підходить.

Галина. Лідо!

Лідія (здрінувши). Га? Ах, се ти, Галино...

Галина. Ти так замислилась... Що з тобою?

Лідія. Приїхав Павло...

Галина. І ви розмовляли? (Лідія киває головою). І що ж?

Лідія. Все правда... все, що ми тоді чули... (Мовчанка).  
І найгірше те... (Спинається).

Галина. Кажі, Лідо, кажі! (Сідає біля неї, бере її за руки і гладить їх). Кажі,—тобі буде краще, як скажеш...

Лідія. Найгірше, що він не бачить за собою ніякої провини... Се дріб'язкова мораль думати, що се провини... Город не міг йому платити скільки треба... він мусив або покинути громадську працю, або робити се... Була б більша городові шкода, як би він покинув працювати,—тепер же шкоди ніякої нікому, нема... От його думки...

Галина. Що ж ти йому сказала?

Лідія. Сказала, що не можу з їм жити, піду від його... А він сього не хоче... прохав не робити... і казав—не віддасть Лесі,—законом навіть оборонятиметься...

Галина. Ну, я навіть не сподівалася цього... То що ж він—з поліцією тебе завертатиме назад, чи що?

Лідія (безсилити головою). Я не знаю... не розумію... Якось мені трудно все це зрозуміти... Як він був,—я казала йому сміло й твердо, що не можу з їм жити, а він говорить, що я цим руйную не тільки його життя, а й Лесине... І тепер не розумію... Зважливости вже нема... Тільки далі так не можу... не можу так, як було... Між старим і тим, що тепер,—мов провалля... Що-дня бачити його, бути йому жінкою—се над мої сили... Мій найкращий скарб одняв—віру в його... Як би я могла вмерти!...

Галина. Лідо! що ти кажеш?!

Лідія. Відразу б заспокоїлась!... І була про це думка,—не змогла... Так хочеться жити!... І якийсь протест у душі: за що ж я мушу вмірати?... За його вчинки?... Я ж їх не робила!... Де ж справедливість?... І Леся!... Боже мій!... Краще б я не мала її, ніж вона тепер має батька—злодія!... Боже! що я ка-

жу?!... Але що ж я їй казатиму?... Галино, дорога моя,—порадь мене! Ти мені завжди була найвірнішою порадою...

#### ВИХІД 4.

**Лидія.—Галина.—Леся.**

**Леся** (*вбігає й кидається до матері*). Мамусько, мамусечко! як там гарно, як гарно в садку!.. Пташки, сонечко... ай!...

**Лидія** (*нервово обнімає її, приортає й починає цілувати*). О, моє ти сонечко! Сонечко моє! тільки ти мені світиш!.. тільки для тебе треба жити!.. Тільки для тебе хочу жити!..

**Леся.** Мамуся плаче?

**Лидія.** Ні, ні, моя дорога дитино, ні! Я рада, що ти до мене зараз прийшла!.. Рада, моє сонечко ясененьке!.. Біжи, гуляйся, радій, співай!.. І сияй мені, моє сонечко!.. Дай мені жити для тебе!.. (*Цілує й пускає її*).

**Галя.** Ну, бігай, Лесю, знов у садок! Бігай швидче,—там тебе пташки дожидають. Ну, раз, два, три!...

**Леся** (*хотіла була бігти, але спиняється й дивиться то на матір, то на Галину*). А мама?

**Галина.** І мама прийде... згодом... А тепер бігай, бігай, бігай!... (*Приортаючи, виводє Лесю й зачиняє за нею двері*).

#### ВИХІД 5.

**Лидія. — Галина.**

**Галина** (*вертаючись од дверей і сідаючи*). Ну, тепер ти сама бачиш, що треба жити, варто жити!.. Мені здається, що ти все береш занадто трагічно.

**Лидія.** Галю, як ти можеш се казати? Невже ти не розумієш, як се... яка се мука!..

**Галина.** Розумію, навіть почуваю,—хіба ж я не бачила, як ти мучилася ці дні? І хіба ж я сама не похолела зо страху, як почула, тоді, в кабінеті, розмову з Слимаком?... Але ти просиш у мене поради, і я хочу тобі сказати... З кожного становища мусить бути вихід, тільки треба його знайти... і діяльно схотіти вийти,—тоді й прийдеш куди треба.

**Лидія.** Та де ж він, той вихід?

**Галина.** У твоїй самостійності. Згадай, що ти не тільки чиясь жінка, а що ти самостійна людина, що тобі належать усі людські права... І скористуйся з їх!

**Лидія.** Ох, як це боляче!..

**Галина.** Треба перетерпіти цей біль, щоб не було більшого. Слухай, скажи мені по правді: любиш ти його?

**Лидія.** Сама не знаю... Сі три дні останні зруйнували в моїй душі стільки, що не знаю—що там ще лишилося ціле... То люблю, то ненавиджу.

**Галина.** А можеш зоставатися йому жінкою й далі?

**Лидія.** Ні...

**Галина.** Можеш лишитися тут жити?

**Лидія.** Ні за що в світі!..

**Галина.** Ну, то мусиш піти звідси. У тебе збереглися твої гроші?

**Лидія.** За їх же хутір куплено...

**Галина.** Погано! Мусиш зараз же починати з того, щоб шукати собі заробітку.

**Лидія.** Ах, Галино! Хіба мене це лякає? Леся—от що мені страшно! Закон на його боці, і як що він справді схоче відняти її в мене...

**Галина.** Треба зробити, щоб сього не було. Мусить дати тобі з дочкою окремого пашпорта.

**Лидія.** Не дасть,—ти знаєш його, який він упертий і міцний у слові.

**Галина.** Не дасть, поки ти тут сидиш, поки бачить, що це все не серйозно...А як підеш од його,—тоді інша річ...Не буде ж він справді тебе або Лесю з поліцією приводити,—се був би скандал, який пошкодив би найбільше йому самому. Значить,—мусиш піти від його якомога швидче. Є в тебе які документи?

**Лидія.** Метричне, гімназичний атестат...\*

**Галина.** Досить,—принаймні на перший час. Ну, і коли ти хочеш моєї поради, то ось вона: спакуйся зараз же і переїзди вдвох з Лесею до мене.

**Лидія.** Зараз?

**Галина.** У таких випадках що швидче зробити операцію, то краще. Або... знаєш що? Се може навіть ліпше буде... еге!..

Знаєш,—піді знову на який час під опеку до Нестора Петровича!... Се ідея!

**Лидія.** Нащо?

**Галина.** А от просто: поживеш у його на хуторі, поки все влаштується. А тоді вже й у город. І тихо все обійдеться: так натурально, що ти поїхала до свого дядька й колишнього опекуна в гостину... Потім, як довідаються про все,—менше буде галасу, бо приготуються до того, що ти не живеш дома. Ну, добре?

**Лидія.** Я... я не рахувала... так скоро...

**Галина.** Завсіди ти вагаєшся! Зваж же, що се найкращий спосіб! Ось слухай: жити з їм тобі тяжко, не можеш ти; покинути зовсім — ще, я бачу, не зважилася... Ну, то чого ж тобі кращого, як дядьків хутір? Поїхавши туди, ти не робиш нічого рішучого, не палиш за собою ніяких кораблів: відтіля ти можеш однаково легко і вернуться назад, і піти своїм шляхом. А тим часом обміркуєшся і побачиш—що і як треба зробити.

**Лидія (подумавши).** Я згоджуюся.

**Галина.** Ну, нарешті!... То ми так ізробимо. Я вже давно силкуюся витягти свого Сергія на село. Чому ж би не зробити цього сьогодні? Він, звісно, почне стогнати, охкати і навіть вопіяти, що його розлучають з наукою, то б то з колбами й мікроскопами, але к чорту всі колби й мікроскопи — хай їде! Я зараз іду, дещо дома приготую і жду тебе. Багато часу треба тобі на пакування?

**Лидія.** Півгодини... Я не братиму багато...

**Галина.** І гаразд! До нас їхати чверть години. Значить—не далі, як за годину я дожидаюся тебе в себе. Біля дверей уже стоятиме екіпаж на чотирьох, і ми зараз же на хутір. Не спізнйся ж!

**Лидія.** Ні.

**Галина.** Ну, біжу! (*Виходе*).

## ВИХІД 6.

**Лидія.**

**Лидія (одхиляє двері просто глядача).** Хотино! (*Чути голос: Чого?*) З маленької шаховки положіть усе, шо в їй є, у вели-

кий кошик... і замкніть... Гукнете фаєтон і цей кошик, укупі з маленьким, хай винесуть... Покличете Лесю і вдягніть її в сіреньке пальто. Ми зараз ідемо. *(Хотинин іолос: Добре. Лидія зачиняє двері, тихо проходить по хаті. Відчиняє двері праворуч, стає на порозі і дивиться який час у ту світлицю. Тихо прихляє двері, тихо йде до вікна, відчиняє його й дивиться з безмірним смутком у сад.: І так саме мовчки повертається, спиняється й озирає світлицю. Помалу підходить до роялю і злегенька проводить по клавішах рукою, мов гладить. Клавіші озиваються. Вона бере кілька акордів сумних, прощальних... Не витримує, затуляє обличчя руками, прихляєється іоловою до роялю й плаче без звуку, німо).*

*Завіса тихо спадає.*

---

## ДІЯ ТРЕТЯ.

*Діється на Тищенковому хуторі. Ганок Тищенковою будинку виходить у сад; видно й частину саду.*

### ВИХІД 1.

*На ганковім за столом сидять і п'ють вечірній чай: Тищенко, Лидія, Галина, Газно—високий, худий, в окулярах. Часом на стежки проти ганку вибігає Леся, ганяючи м'яча, чи обруча.*

**Лидія.** Ви посилали, дядю, по поchtу?

**Тищенко.** Послав. Щось довго нема зо станції,— вже сьома година. Я й сам дожидаюся листа від Василя.

**Галина.** Він приїде сього літа до вас?

**Тищенко.** А як же—з жінкою й з дітьми... Хочу, щоб переїхав до нас служити. А то сумно самому, як один син зостався, та й той далеко... А, от пак і забув сказати. Іхавши сьгодні на поле, проїздив проз Слухаєвичів хутір; дивлюсь,— Слухаєвичка по саду ходить.

**Лидія.** Приїхала?

**Тищенко.** Махає хусткою,— я думав щось там їй треба, та й спинився. Аж нічого такого... Тобі поклона переказувала, казала навіть, що якась діло до тебе має... Вчора, каже, приїхала.

**Гаєнко.** А вона далеко звідси живе?

**Тищенко.** Та з пів-верстви її хутір од мого.

**Лідія.** Яке ж там у неї діло?

**Галина.** Мабуть щось у справах літературно-артистичного товариства.

**Тищенко.** А їй хиба що те товариство?

**Лідія.** Вона ж голова в йому.

**Тищенко.** Я пак і забув... А ти член комітету?

**Лідія.** Еге... Але ж і поштарь ваш,—як він довго!

**Тищенко.** Се ти дуже дожидаєш того листа, то тобі ще довше здається. Але ж я думаю, що він і сьогодні не відпише.

**Гаєнко.** Але ж се не по лицарському... навіть не відповідаєти! І яке ж він має право не давати Лідії Дмитрівні окремого пашпорту?

**Галина.** То ти мені зараз би його дав, як би я забажала?

**Гаєнко** (*дивиться на неї трохи збентежений*). Ні, я... я спершу прохав би тебе не покидати мене...

**Галина.** Ну, а як би я таки схотіла?

**Гаєнко.** Але ж я дуже, дуже прохав би!..

**Галина.** Ну, а я ще дужче іншого покохала б і вже не схотіла б лишитися.

**Гаєнко** (*хвилинку подумавши, поважно*). Тоді... яке ж я мав би право вдержувати тебе?

**Галина.** Браво! Треба це взяти до уваги,—як що часом доведеться... (*Всі сміються, окрім Гаєнка, який спершу дивиться поважно, а потім, зрозумівши жарт, і собі сміється радісним сміхом*).

**Гаєнко.** А, ти жартуєш!.. (*Новий вибух сміху*).

## ВИХІД 2.

**Лідія.—Тищенко.—Галина.—Гаєнко.—Леся.**

**Леся** (*вибіпаючи на стежку*). Тьотю Галино! я загубила м'яч.

**Галина.** Шукай,—знайдеш.

**Леся.** Поможи знаходити!

**Галина.** Спробуй спершу сама собі допомогти!

**Леся.** Добре! (*Біжить далі стежкою й зникає*).

ВИХІД 3.

Лидія.—Тищенко.—Галина.—Гаєнко.

Лидія. Зараз, як упорядкується справа з паспортом,—їду в город і шукаю собі роботи.

Тищенко. Чого ж тобі так поспішатися? Поживи ще в мене, відпочинь... Ще поспієш...

Лидія. Найкраще, як уже маєш у руках.

Тищенко. Найкраще, як би ти в городі жила в мене.

Лидія. Я хочу жити своєю роботою.

Тищенко. Ну, то й так же можеш: живи в мене і десь собі роботу знайдеш.

Лидія. Може... мабуть так і буде... але поперед усього — роботи треба.

Галина. Ми ж поїдемо завтра, то я й поклопочусь... А ти сиди поки тут.

Гаєнко. О, коли Галя візьметься, то вона вже зробить.

Тищенко. Ваш чоловік, Галино Михайлівно, вірить у вас, здається, як у Бога?

Галина (енергично). Так і мусить бути!

Тищенко (шуткуючи). То се ж ви ідолопоклонство заводите!

Галина. Прошу не називати мене ідолом! (Сміх).

Гаєнко. Але ж і вона мені вірить... у тому, що я можу... Хоч я, звісно, можу дуже мало...

Лидія (усміхаючись). Можна подумати, Сергію Олексієвичу, що се зовсім не ви заінтересували науковий світ новим знаходом у хімії.

Гаєнко. Ах, то наука... Ну, може я там що і вмю... трохи... Але я кажу так,—у житті... (Чути, як щось загуркотіло).

Тищенко. О, щось приїхало. Піду гляну. (Увіходить у будинок).

ВИХІД 4.

Лидія.—Галина.—Гаєнко.

Лидія. Може почта?

Галина. Ні, наймит верхи поїхав на станцію, а це екіпаж. А коли ти написала листа? позавчора?



Лидія. Ні, ще в середу.

Галина. Могла б уже бути відповідь...

### ВИХІД 5.

Лидія.—Галина.—Гаєнко.—Тищенко.—Слухасевична.

Тищенко (*відчиняє двері й пропускає поперед себе Слухасевичку*). Прошу, дуже прошу сюди!.. Ми на ганкові всі... чаюємо...

Слухасевична (*увіходячи*). От і сусідка до сусід прилинула. Ах, дорога Лидіє Дмитрівно, як я рада вас бачити! (*Цілується з нею, тоді подає руку обом Гаєнкам*).

Тищенко. Прошу, прошу дорогу сусіду сідати! (*Сідають усі*).

Лидія. Чаю, Варваро Іванівно, дозволите?

Слухасевична. Прошу, коли ласка! (*Лидія наливає*). Ах, які чудові дні! Я приїхала з городу на хутір,—наче в рай одразу вїхала.

Тищенко. А Семен Семенович ще в городі?

Слухасевична. О, в городі. Ах, председателєві земської управи стільки роботи, що він додому на село може вирватися хиба на який тиждень. А надто такий председатель, як Семен Семенович, що всю душу свою віддає на земські справи, не спить і не їсть за їми... Знаєте, іноді дома пообідати ніколи... Страшенно заклопотаний земськими справами!

Тищенко. Так, так, це кожному звісно, що Семен Семенович дуже робочий земський діяч.

Слухасевична. О, громадська діяльність—це наша перша повинність. Я тільки й одпочиваю душею, як працюю в нашому літературно-артистичному товаристві. Ах, Лидіє Дмитрівно,—там є ціла купа справ, у нашому товаристві!.. І взагалі купа новин у городі, відколи ви виїхали.

Лидія (*байдужно*). Справді? Що ж там?

Слухасевична. А от що: ми вже почали репетиції нашого спектаклю. Головков грає героя,—і уявіть собі—пані Рудакова страшенно намагалася грати героїню!..

Гаєнко. Але ж, вона, здається, стара і... і велика... (*Сміх*).

Слухасевична. От, от, власне комплексія в неї сами знаєте яка... Ну, що їй сорок і п'ять років, то ще дарма: гримм зро-

бив би з неї й молодчу,—але комплексія!.. З її комплексією грати тендітну панночку,—се ж сміх!

**Тищенко.** А чого ж вона так намагалася?

**Слухасвичка.** Ну, дуже зрозуміло чого: там грає Головков, і вона ревнує його до іншої, що гратиме героїню... взагалі до всіх панночок, що гратимуть.

**Гасню.** Як то—ревнує? Це ж її небіж.

**Слухасвичка.** Ха-ха-ха!... Небіж, небіж!.. Але ж не будемо про се говорити: пані Рудакова—дуже достойна дама, не вважаючи на деякі свої хиби... І я думаю, що їй таки пощастить добути посаду своєму... небожеві. І не в тім річ, бо хоча вона й незадоволена була, що їй не дали ролі, але скоро й пересердилась... А от що: роль сю ми віддали Олі Скрипицькій і з сього—ціла історія!

**Лідія.** Яка ж?

**Слухасвичка.** А ось бачите: Соня Петровська дуже хотіла собі цієї ролі, образилась і не схотіла зовсім грати вь спектаклі... Це б ще нічого, але, знаєте, в третьому акті нам треба велику люстру... Ревинська обіцялася дати і тепер не дає.

**Галина.** Так це ж не Ревинська, а Петровська образилась.

**Слухасвичка.** Ну, як ви не розумієте? Соня Петровська пожалілась батькові, а той попрохав Ревинську,—це ж дама його серця... Ну, і от... Ах, Ревинська! Ви знаєте, яку історію я від неї чула?

**Лідія (нехотя).** Яку ж?

**Слухасвичка.** Про Ілляшова... Знаєте, того, що був предводителем дворянства у заріцькому повіті?

**Тищенко.** Директор банку?

**Слухасвичка.** От-от,—що потім директором банку став. Рострата! Тридцять тисяч!

**Тищенко.** Що ж—арештували?

**Слухасвичка.** Ні, де ж таки! Дворянин і все інше... Добули гроші—кажуть, наш губернський предводитель дав сам двадцять тисяч... Добули і заложили і все обійшлося без скандалу... Звісно, попав би під суд... А тепер може служити й далі...

**Гасню.** Але ж він знову ростратить...

**Слухасвичка.** Ну, так уже й ростратить... То такий випадок був... А чоловік шановний... Сам князь потурбувався, щоб за-

лагодити справу... А ви, дорога Лидіє Дмитрівно... на довго на село відпочивати?

**Лидія.** Ще сама не знаю... на деякий час...

**Слухасвичка.** Так, так... Дуже рада була вас тут зустріти... надто що й справу до вас маю, люба Лидіє Дмитрівно... хоч і не громадське діло, але дуже, дуже важне.

**Лидія.** Прошу.

**Слухасвичка.** Але ж бачите, се така справа... се справа... вона... Ну, от, бачите, я власне до вас від Павла Даниловича.

**Лидія** (*здивована*). Від Павла Даниловича?

**Слухасвичка.** Так, так,—він мені приручив... і я взяла на себе цей тяжкий обов'язок з моєї щирої прихильности до вас обох,—ви ж знаєте, що я завжди сама перша лечу на поміч моїм друзям, усім, кому треба допомогти... On connaît l'ami au besoin. Та ми ж таки й родичі хоч трохи.

**Лидія.** То прошу... я слухаю.

**Слухасвичка.** Але ж...

**Тищенко.** Ну, ви собі говоріть, а ми підемо поки пройдемося садком. (*Устає, а за їм і Гаєнки*).

**Лидія.** Ні, я дуже прошу вас, дядю, і вас обох зостатися!.. Дуже прошу!.. Ні від дяді, Варваро Іванівно, ні від моїх друзів я в сій справі не маю таємниці... Отже прошу цілком щиро говорити. (*Тищенко та Гаєнки сідають*).

**Слухасвичка.** А коли так, то, звісно, дуже рада... Але, бачите, справа така делікатна... Хоч я й маю великий життєвий досвід, але така делікатна справа, що я не знаю з чого почати... (*Спиняється*).

**Лидія.** Може бути, Павло Данилович казав вам щось з поводу мого бажання мати окремий пашпорт?

**Слухасвичка.** Так, так, от власне... власне ся річ здається йому зовсім незручною, неможливою навіть...

**Лидія.** А як же може бути инакше?

**Слухасвичка** (*патетично*). Ах, дорога, дорога Лидіє Дмитрівно! Дозвольте мені, як вашому другові, серце якого болить вашим горем... еге, дозвольте мені сказати вам, що инакше може бути... Так, так,—може бути! Ну, маленьке непорозуміння, трошки не поладнали... Це так часто буває в подружньому жит-

ті... але на що ж доводити сє до краю, на що розбивати життя? Коли що й було, то *le temps est un grand remède*.

**Лидія.** Простіть, шановна Варваро Іванівно, чи Павло Данилович казав вам, через що я так зробила?

**Слухасвичка.** Так, щоб зовсім виразно, то ні... Казав, що не поладнали в якійсь справі... непорозуміння сталося... Але ж се так легко залагодити!.. Тим часом, коли доводити до краю, то зважте, дорога моя й кохана Лидіє Дмитрівно, зважте, що се страшенно пошкодить громадському становищу Павла Даниловича... Ви ж знаєте, що ми всі... і Семен Семенович також... усі хочемо, щоб його вибрати за голову... а така подія... це вбило б його кандидатуру... Яка шкода була б вашому чоловікові, батькові вашої дочки!..

**Лидія.** Я дуже дорожу ім'ям батька моєї дочки і через те не зроблю і не скажу нічого такого, що могло б те і'мя... притьмарити. Але жити самостійно окремим життям я зважилась твердо... Сього мого рішінця відмінити я не можу.

**Слухасвичка.** Ах, ні, дорога моя Лидія Дмитрівно, не кажіть так. Ви мусите його відмінити, сього вимагає від вас і громадська повинність, і семейві почування...

**Лидія.** Я все це зважила вже, Варваро Іванівно.

**Слухасвичка.** Ах, ні, ні, Лидіє Дмитрівно, ви не все зважили. Ви певне вже відібрали листа від тьоті Неонили Андріївни?

**Лидія.** Ні.

**Слухасвичка.** А мені Павло Данилович казав, що мусили вже відібрати. Шкода,—запізнився лист... він вас більше міг би впевнити, ніж я з моїми доводами... Але все ж дозвольте вам сказати, що ви не все зважили... Не ображуйте, дорога моя Лидіє Дмитрівно, що я дозволила собі прийти вам це сказати... Я завсігди кидаюсь на поміч своїм друзям... Моє серце болить за їх... Послухайтеся мене! *je vous en supplie*.

**Лидія.** Я дуже дякую вам за прихильність, шановна Варваро Іванівно, але на жаль тут справа стала так, що відмінити я нічого не можу.

**Слухасвичка** (*до інших*). Ах, панове! та допоможіть же мені умовити неблагану спартанку, як каже наш Григорій Дем'янович! Адже правда: спартанці були дуже жорстокосерді?.. Скажіть ви їй, що вона повинна мене послухатися...

**Гасню.** Я думаю—коли чоловік і жінка вже не можуть жити вкупі, то мусять розійтись...

**Слухасвичка.** Ах, ні, ні! що ви кажете? Ви ображуєте святощі одружіння!..

**Гасню.** Але які ж то будуть святощі, коли чоловік і жінка жити вкупі вже не можуть, а все ж лишаються вдвох?.. і щодня будуть лукавити, брехати один одному... виявлятимуть, ніби єсть те, чого вже зовсім нема? А моральна мука в такому становищу? На що ж се?

**Слухасвичка.** Невже й ви, Галино Михайлівно, так саме думаєте, як ваш чоловік?

**Галина.** Та як же можна инакше думати?

**Слухасвичка** (*сердито*). Але ж се цілком не громадські, цілком... неморальні погляди! Дорогий і високоповажаний Несторе Петровичу! вас найбільше може послухатися Лидія Дмитрівна, бо вона вас дуже поважає,—невже ви не допоможете мені впевнити її?

**Тищенко.** Моя порада... еге, моя порада Ліді була б, звісно... Так, зваживши всю справу, я звісно б сказав, що можна піти на компроміс...

**Лидія.** Я ні на які компроміси не хочу йти.

**Слухасвичка.** Ах, не забувайте того, моя дорога Лидіє Дмитрівно що громада не може миритися з такими поглядами... вона стає неприхильною до тих, хто в своєму житті йде за такими... ну, я скажу так,—антигромадськими поглядами...

**Лидія.** Та що ж тут антигромадського? І нащо громаді цікавитися моїм особистим життям, коли воно громаду не обходить, не зачіпає і нікому кривди не робить?

**Слухасвичка.** Але ж простіть, моя дорога й любя Лидіє Дмитрівно,—ви робите кривду своїй дочці, своєму чоловікові.

**Лидія.** Я знаю, Варваро Іванівно, що треба робити, щоб не було кривди моїй дочці. А що до Павла Даниловича, то... тут суддею може бути тільки той, хто знає як і через що ми розходимося.

**Слухасвичка** (*устає ображена*). Простіть!.. Я не сподівалась... Я з такою щирістю кидаюсь на поміч своїм друзям... Але коли мені так кажуть, то я... Простіть, але я не заробила, мені здається, сього...

**Лидія** (*встаючи*). Мені дуже шкода, Варваро Іванівно, коли я сказала вам щось прикре,—я прошу вибачати мені се. Але думки свої я не можу відмінити.

**Слухасвичка** (*все ображена*). Простіть, я вже більше не смію говорити... Бувайте здорові! (*Прощається, подаючи руку*).

**Тищенко**. Постривайте, дорога Варваро Іванівно, на що ж так? Постривайте ж бо, не тікайте,—ми ще поговоримо...

**Слухасвичка**. Ах, ні, ні,—я вже все бачу... Я мушу поспішитися, щоб привезти відповідь нещасному Павлові Даниловичу, який тепер сидить у мене, тут на хуторі, і з болемь і трепетом пораненого серця дожидається відповіді... Бувайте здорові! (*Виходить Тищенко проводить її*).

## ВИХІД 6.

**Лидія.—Галина.—Гаєнко.—Наймит.**

*Спершу всі мовчать. Згодом із-за будинку виходить Наймит і зіходить на ганок.*

**Наймит**. Оце пошта зо станції (*Подає купку заторнених у папер листів та газет*).

**Лидія** (*беручи*). Давайте!

**Наймит** *виходить*.

## ВИХІД 7.

**Лидія.—Галина.—Гаєнко.—Тищенко.**

**Тищенко** (*виходить з дому*). Ах, шкода,—роздратували пані!

**Лидія**. А що ж я могла їй иншого сказати?

**Тищенко**. Та якось так... знаєш, не можна ж так гостро... Правда ж, Сергію Олексієвичу, вона вже занадто гостро відповідала?

**Гаєнко**. Бачите... От, скажемо, дві сили стали суперечн; одна одній і не можуть поєднатися... Ну, як же про се инакше говорити, як не так, що вони вже не можуть поєднатися?

**Тищенко**. Та воно звісно... хоча... Хто його знає... Треба ще добре розібрати провину Павла Даниловича...

**Лидія**. Дядю, те, що він зробив—цілком виразне. І ви сами це казали зараз же, скоро почули тоді розмову з Слимаком. Мені здається, може я могла б простити його, коли б була певна що се трапилась тільки помилка, про яку він сам жаліє... Алеж він обороняє таке поведіння, обороняє прінципіально!.. З цим я омиритися не можу.

**Галина.** І не треба...

**Тищенко.** Бачиш же сама, як це його обходить: він покинув усе і приїхав до Слухаєвички дожидатися твоєї відповіді.

**Лидія.** Що ж із того? Він тільки хоче, щоб я послухалась його, помирилася з усім і вернулась... Коли б він чесно хотів почати нове життя,—йому не треба було б посилати Слухаєвичку, а самому дожидатися в неї... Ось почта.

**Тищенко.** Вже є... *(Розгортає папер і переглядає часописи й листи)*. Ну, тепер уже тобі листа не буде... Ні, є лист,—од тьоті Неонили,—її писання. *(Дає листа)*.

**Лидія.** Певне той, що Слухаєвичка казала... *(Читає)*.

**Тищенко** *(подає газети Гаєнкам)*. Прошу!

**Гаєнко.** Дуже дякую! *(Гаєнки переглядають газети, Ліда й Тищенко мовчки читають листи)*.

**Лидія** *(прочитавши, тремтячим голосом)*. Ну, ось і тут... *(Подає Галині)*. От прочитай, будь ласка, голосно...

**Галина** *(читає)*. „Дорога Лідо! зараз у мене був Павло Данилович і розказав мені *все*, не потаївши *нічого*. І знаючи все, мушу сказати, що ти вчинила дуже недбачно. Твоя повинність—бути вкупі з чоловіком, не зважаючи ні на що. Коли він має які хоби,—треба подбати направити їх або терпляче зносити, а не руйнувати сем'ю. Та й помилки його такі незначні і так легко зрозуміти їх і простити. Як твоя тітка, сестра твого покійного батька, який приручив мені дбати за тебе, повинна перестерегти тебе, що ти стоїш на хибній, непевній і через те страшній дорозі. На сій дорозі розлучаються з моральністю, а се була б розлука не тільки з усім громадянством, але навіть і з твоїми найближчими родичами. Хоч як би вони тебе любили,—вони не можуть зіходити до тебе на той хисткий моральний шлях, на який ти ступила. Цілую тебе і твою любу дочку, але прошу дати мені змогу поцілувати вас обох у твоїй власній господі, у господі твого чоловіка. Твоя тітка Неонила Дорожинська“.

**Тищенко.** От бачиш, бачиш,—і тьотя так саме говорить.

**Лидія.** А мене сей лист тільки обурює. Йї здається неморальним мій учинок, а те, що робив і, може, має робити Павло Данилович, те її здається незначним!.. на її думку я тільки даремне турбую своїми вчинками і родичів, і громадянство!.. Ми з

тьотею ніколи не мали однакових поглядів, але я не сподівалася... не сподівалася, що вони неоднакові навіть на такі елементарні речі, як не руш чужого... Вас це не обурює? (*Тищенко розводить руками*). Ну, от нехай Галина, нехай Сергій Олексієвич скажуть—яке на їх вражіння зробив цей лист.

**Галина.** І мені здається, що сей лист во ім'я моральности виправдовує цілком неморальні вчинки.

**Тищенко.** Ах, ну чого ж так обурюватися? Не можна ж так уже суворо, так немилосердно дивитися... Усі ми чимсь грішні, усім нам треба вибачности...

**Лидія.** Вибачности нам усім треба—то правда. Я готова вибачити, простити... Не можу бути до його такою, як була, але простити можу... Тільки ж не миритися з фактами!.. А мені кажуть, щоб я забула те, що єсть моєю святинею моральною!..

**Гасню.** Але ж, Несторе Петровичу,—ви ж сами тільки вчора, здається, розказували нам, що на Україні в старовину був такий закон, чи звичай: коли одно з подружжя зробило щось ганебне, яке злочинство, чи що, то друге має право покинути його, розлучитися з ім. Ви ж сами казали, який се гарний закон.

**Тищенко.** Так, се правда, але... Не можна ж і так уже по пуританському... Підхожі речі так часто трапляються, і як що так жорстоко що-разу їх судити, то що ж воно буде?.. Врешті—не можна ж і з громадянством поривати...

**Лидія.** То громадянство стоїть за такі речі? обороняє їх? А хто против їх, той проти громадянства? І се кажете ви, дядю? Та поясніть же мені врешті—що се таке? Поясніть цю страшну суперечність, бо моя бідна голова не може її зрозуміти!..

**Тищенко.** Та, бачиш... воно, звісно, суперечність... але не все можно робити навпростець... компроміси в житті неминучі!.. Я думаю—і в Павла Даниловича се було компромісом... за для інтересів сем'ї...

**Лидія.** Ах, облиште ви, будьте ласкаві, цю стару пісню!.. Цю сем'ю, цю жінку й дітей, яких треба годувати і за для яких треба красти! Облиште,—так се грубо-неморально!.. Він не може прогодувати жінку й діти не кравши? Ну, то жінка й діти підуть од його, щоб він міг бути чесним!.. Сами собі зароблять шматок хліба!.. Свій, не вкрадений з громадської каси, бо тим...



бо тим вони—подавитися можуть!.. (Останні слова вимовляє з сльозми в юлосі і схиляється юловою на стіл, плачучи).

**Тищенко.** От... от... А! Ну, Лідочко, голубочко, заспокойся!.. Не турбуйся так!.. Я не хотів тебе вразити!..

**Лідія.** Простіть!.. Я не можу!.. (Плачучи виходить з ганку в хату. Трохи згодом слідком за нею йде Галина).

## ВИХІД 8.

**Гасенно.—Тищенко.**

**Тищенко.** Ах, чорт!.. І надало мені сказати!.. І надало... (Хоче стурбований по ганкові). Ну що його тут зробиш? що його порадиш? Ну, скажіть мені, Сергію Олексєвичу? (Спинається перед їм).

**Гасенно.** Мені здається, Несторе Петровичу, ми повинні з усієї сили допомогти Лідії Дмитрівні в її святому й чистому замірі...

**Тищенко.** Ах, Сергію Олексєвичу! Ви сидите за своїми азотами та ретортами і не знаєте живого життя. А в живому житті робиться не так просто, як у хімії: коли дві якісь там штуки еднаються, дак еднаються, а як ні, дак і ні. Життя—по-всякчасний компроміс.

**Гасенно.** Як би ви ні назвали життя, але і в йому не еднаються докупі такі речі, як чесність і крадіжка—так саме, як не еднаються огонь і вода.

**Тищенко.** Але як бачиш, що сем'я розбивається, що все життя в людини перевертається, то поневолі пристанеш на компроміс.

**Гасенно.** Мені здається, що тут сем'я розбилася з того часу, як Лідія Дмитрівна перестала поважати свого чоловіка. Далі була б не сем'я, а труп сем'ї.

**Тищенко.** Ат, добре вам так говорить!.. А я не можу так дивитися, мені боляче це все!.. Боляче через те, що мені жалко Лїду,—у мене ж нікого нема, опріче сина та її... Яке її життя буде?

**Гасенно.** О, я певний, Несторе Петровичу, що життя її буде більше вартим людського бажання, ніж як би вона зосталася з

Карбовським... На новому шляху вона ще може зустріти щастя, на старому—ніколи...

**Тищенко.** Ох, ох!.. як би то ви праві були!.. Вибачайте, мені на хвилину треба по хазяйству. *(Зіходить з ганку й повертає за будинок. Гаєнно трохи постоявши на ганкові, йде в світлицю. Сцена який час порожня).*

## ВИХІД 9.

### Карбовський.—Леся.

**Карбовський** виходить з саду і стає на стежці, роздивляючись. *Назустріч йому вибігає Леся, женучи стежкою обруч.*

**Леся** *(побачивши Карбовською, підбігає до його).* Татку!

**Карбовський** *(цілує її).* А, ось де ти!

**Леся.** Чого ти досі не приїздив? Ходім же до мами!

**Карбовський.** Зараз, зараз підемо... Тільки знаєш що? Там ще стоять мої коні біля саду,—хочеш, я покатаю тебе?

**Леся.** Ах, хочу, хочу, дуже хочу!

**Карбовський.** Ходім же! *(Виводить її. Сцена знову який час порожня).*

## ВИХІД 10.

**Лидія, Галина, Гаєнно** виходять на ганок, а потім зіходять у сад.

**Галина.** От краще давай пройдемося полем, то й голова в тебе перестане боліти.

**Лидія.** Добре... тільки треба покликати Лесю... Лесю! Лесю!.. Не чуть...

**Галина.** Десь забігла пустушка.

**Гаєнно.** Ось я зараз піду її знайду. *(Йде в сад).*

## ВИХІД 11.

### Лидія.—Галина.

**Лидія.** Як тобі здається: ці всі заходи з Слухаєвичкою, з тьотою Неонилою—що вони визначають?

**Галина.** Що він не хоче тобі пашпорта давати і думає, що ти вернешся.

**Лидія.** Що ж тут робити?.. Не знаю...

**Галина.** Ми се обміркуємо гуртом.

ВИХІД 12.

**Лидія.—Галина.—Дівчата.**

*Чути в саду спів, і незабаром купка дівчат-робітниць з саду, співаючи якусь пісню, переходить стежкою проз будинок; дехто несе в руках граблі, лопатки.*

**Галина.** Дівчата, а дівчата! Не бачили там панночки з обручем?

**Дівчина 1.** Ні, не бачили.

**Дівчина 2.** А я бачила,—пішли з кимсь.

**Лидія.** З ким?

**Дівчина 2.** Не знаю... з паном... *(Біжить наздоганяючи подруг, і всі зникають).*

ВИХІД 13.

**Лидія.—Галина.**

**Лидія.** З ким же це вона пішла? хіба з дядею?

**Галина.** Та просто мабуть з Остапомъ,—вона страшенно цікавиться його пасікою.

**Лидія.** Ходім же її шукати!

**Галина.** Стривай,—ось зараз Сергій прийде.

**Лидія.** Он уже йде.

ВИХІД 14.

**Лидія.—Галина.—Гасню.**

**Гасню** *(увиходить).* Нема ніде,—обійшов кругом. Стривав Остапа й Явдоху, питаю,—кажуть: не бачили.

**Лидія.** Чи не до річки побігла? Я так завсігди боюсь цього!.. Ходіть швидче туди!..

ВИХІД 15.

**Лидія.—Галина.—Гасню.—Наймит.**

**Наймит** *(проходить через сад з сокирою в руках, несучи на плечі зрубану суху деревину).* Ви панночки шукаєте? Вони з паном поїхали.

**Лидія.** Хиба Нестір Петрович куди поїхав?

**Наймит.** Не наш пан, а Павло Данилович.

**Лидія.** Павло Данилович?

**Наймит.** А то ж!... Я там, по той бік саду, був, дак бачив: підїхали хвалітоном з панею Слухаєвичкою до саду, до хвіртки, та й пішли пан у сад, а Слухаєвичка дожидала... А згодомъ вийшли з панночкою, сіли та й поїхали.

**Лидія.** Куди?

**Наймит.** А просто до станції, до вокзалу...

**Лидія** (*тремтячим голосом*). Галю що се?

**Гаєнко.** Кличте зараз Нестора Петровича, скажіть, щоб швидче сюди йшов!

**Наймит.** Гаразд! (*Виходить*).

## ВИХІД 16.

**Лидія.—Галина.—Гаєнко.**

**Лидія.** Він украв її!.. украв!..

**Галина.** Що се ти? заспокойся!..

**Лидія.** Треба швидче на станцію!.. на станцію!.. (*Чути, як гуде й свистить поїзд*). Он уже поїзд! Швидче, швидче на станцію!..

**Гаєнко.** Поїзд стоїть тільки дві хвилини, не поспієм.

## ВИХІД 17.

**Лидія.—Галина.—Гаєнко.—Тищенно.**

**Тищенно** (*швидко ввіходе*). Що тут сталося?

**Лидія.** Лесю украв!.. Лесю!...

**Тищенно.** Хто украв?.. Як украв?.. Не розумію...

**Галина.** Павло Данилович підїхав екипажем під сад, увійшов, ухопив Лесю в саду і повіз на станцію.

**Лидія.** Дядю, коней!.. коней!.. (*Чути, як свистить поїзд*).

**Тищенно.** Та куди ж тут їхати, коли вже поїзд рушив?

**Лидія.** Боже!.. що ж робити?.. (*Ламле руки*).

**Гаєнко.** Заспокойтесь,—ми вам її вернемо... (*Поїзд рушив, гулот*).

**Лидія** (*кидається в той бік, де станція, простягаючи наперед руки й кричучи*). Лесю!.. Лесю!..

*Завіса.*

## ЧЕТВЕРТА ДІЯ.

*У господі в Гаєнків. Вітальня, де приймають гостей, одмітно від звичайного вбрана: мебель більш-менш така ж, як звичайно, але стоїть іще стіл до писання, з паперами й книгами на йому, полиці з книжками, по стінах портрети письменників та вчених.*

### ВИХІД 1.

**Гаєнко** читає газету. **Галина** за столиком пише. **Лидія** сидить на канапі з розгорненою книжкою на колінах, але вона її не читає, задумавшись.

**Гаєнко** (*вичитавши в газеті*). Вчора зібрався комітет вашого літературно-артистичного товариства... Постановили завести при товаристві театральну бібліотеку.

**Лидія.** Зібрався комітет?

**Гаєнко.** Еге, в газеті є...

**Лидія.** Оригінально!.. А мені навіть і не сказали, що він має зібратися.

**Галина.** Може не знали твоєї адреси.

**Лидія.** Ні, я недавнечко стрілася з Петрашенком і казала де живу...

**Гаєнко.** Він, здається, секретарь товариства?

**Лидія.** Еге ж,—звичайно він та Слухаєвичка вдвох розсилають запросини в комітет.

**Гаєнко.** То се зроблено навмисне! Се обурює!... Хочете, Лідіє Дмитрівно, я піду до Слухаєвички і спитаюся, чому вам не прислано запросин?

**Лидія.** Дуже дякую, але се ж не допоможе...

**Галина.** Краще не ходи,—це наробило б тільки галасу.

**Лидія.** Видімо, що се навмисно зроблено. Це видно й з їхнього поведіння зо мною. Вчора я зустрілася на вулиці з Ре-

винською,—вона ледві кивнула мені на мій поклін і поспішила проскочити далі... (*Устає і нервово переходе хату*). Ах, та все це, все це була б дурниця, про все це я забула б, як про вчорашній сон, як би я тільки знайшла Лесю!.. Тиждень уже минув!.. Я навіть не знаю де вона!.. Я навіть не знаю, чи вона жива!..

**Гаєнко.** Ну, на що ж так? І жива й здорова, тільки що поки нам не щастить довідатися, де він її заховав.

**Галина.** Може він її навіть дома держить.

**Лідія.** Ні, по тому, як він не забороняв мені шукати її по всіх світлицях—тоді, як ми від дядька пріхали,—видно, що доєм її не було...

**Галина.** Тоді... але тепер?

**Гаєнко.** У всякому разі—не турбуйтеся так!..

**Лідія.** Ах, як би ви мали дитину,—ви б не казали так!..

**Галина** (*зітхає*). Як би ми мали!..

**Лідія.** Прости!.. Але я не можу!..

**Гаєнко.** А все ж не турбуйтеся: я маю маленьку надію...

**Лідія.** Невже? Що саме? Скажіть!..

**Гаєнко.** Так,—я одному своєму знайомому приручив довідатися...

**Лідія** (*безнадійно*). Довідатися... Вже багато довідувались, та все даремне... Інше треба зробити... інше...

**Гаєнко** (*глянувши на годинник*). Одначе, я мушу вже йти...

**Галина.** Буль ласка,—вертаючись, здай на поchtі сей пакет, се допис до „Краю“.

**Гаєнко.** Давай! Бувайте поки здорові! (*Виходить*).

## ВИХІД 2.

**Лідія.—Галина.**

**Галина.** Ти щось надумала?

**Лідія.** Силкуюся надумати... Може й надумаю... А ти не знаєш—який це знайомий Сергія Олексіївича має довідуватись?

**Галина.** Ні, не знаю,—я сама вперше чую. Сергій або забув мені сказати, або робить з сього таємницю. (*Чути дзвоник*) Він любить іноді гарні несподіванки робити. Здається, дзвонить хтось?

**Лідія.** Еге.

### ВИХІД 3.

**Лидія.—Галина.—Карбовський.**

**Карбовський** (*увіходить з брилем у руках і низько кланяється обом дамам*). Я не потурбую вас?..

**Галина.** Прошу!

**Карбовський** (*підходячи*). Мені здається, прийшов час, коли ми з тобою, Лідо, мусимо поговорити.

**Галина.** Прошу сідати! (*Устає й виходить*).

### ВИХІД 4.

**Лидія.— Карбовський.**

**Карбовський** (*сідає*). Далі так жити не можна... Ми стріваємося як чужі, як вороги навіть,—ти не хочеш і словом озватися до мене...

**Лидія.** Як же инакше? Ти почав війну проти мене, пограбував, одняв од мене Лесю!.. Як це недостойно порядного чоловіка—зрадливо підслати на розглядини і потім украсти!..

**Карбовський.** Ні, справа була трохи не так. Я не посилала Слухаєвичку на розглядини... Вона мала тільки довідатися про твій настрій,—коли б вона привезла добрі вісти,—я сам би прийшов до тебе... Бо я власне приїхав з Слухаєвичкою, тільки зостався біля річки... Це правда, я хотів, щоб Леся була в мене, але того разу не за тим їхав... А потім, як Слухаєвичка сказала мені про твій погляд і про те, що Леся бігає в саду,—у мене блиснула думка викрасти її... Я звелів кучерові завернутися,—а то ми вже їхали до Слухаєвички... От як воно було...

**Лидія.** Це не перемиляє справи.

**Карбовський.** Не забувай же, що не я почав сю війну, а ти.

**Лидія.** Неправда! Я пішла й заховалася після тяжкої кривди в свій куточок... хотіла тільки одного—щоб мене не займано... Хиба це значить—почати війну? Я нічого не хотіла від тебе, тільки спокою, а ти прийшов і зруйнував той спокій!.. Одняв у мене одно, що мені зосталося, чим життя мені було ясне!.. Де вона? здорова вона?

**Карбовський.** Вона здорова, а де—про це ми говоритимем тільки після того, як вияснимо деякі питання... Про їх я й прийшов говорити...

**Лідія.** Вже все вияснено!.. Жити з тобою я не можу... віддай мені дочку, дай документ,—більше нема чого говорити.

**Карбовський.** Навпаки,—є багато, багато про що треба сказати. І я прошу вислухати мене спокійно... дай мені змогу сказати все, що треба,—від цього і Лесі, і нам обом буде краще.

**Лідія.** Я слухаю.

**Карбовський.** Я хотів би цілком по ширості вияснити своє становище... свій погляд на той конфлікт, що повстав межи нами... найбільше—про ті мої вчинки, які тебе так обурили... Звісно, я міг би сказати: я помилився, я більше не робитиму так, я каюсь і таке інше... одно слово—сказати все те, що в таких випадках кажуть ті люде, які мають смілість грішити і не мають одваги оборонити свої вчинки... Мене обурює така боязкість, завжди обурювала!.. Через те я такого не скажу, хоч добре знаю, що, сказавши, міг би мати певну надію на твоє прощення... Але я думаю, що не зробив нічого, що вимагало б прощення.

**Лідія.** Нічого?!

**Карбовський.** Прошу: дозволь мені сказати все до краю! Мій погляд на ті вчинки ти знаєш,—іншого сказати не можу. Але, здається, я тебе гарантую досить, коли скажу: хоча мій погляд і не відмінився, але я побачив, як тяжко тобі миритися з цим, і даю тобі слово, що наперед більше такого нічого не буде!.. Нічого навіть піджогого... Ти ж знаєш: я ніколи по дурному слова не даю. Уже та ширість, з якою я признаюся в своїх теоретичних поглядах, може показати тобі, що я додержу свого слова—не прикладати цих поглядів до життя. І це, мені здається, гарантує тебе цілком і дає тобі змогу з честю вернутися до своєї господи.

**Лідія.** Я помилилася в тобі, хоч жила з тобою сім років... але й ти не менше помилився в мені... Ти звик з чужими людьми, що всі скорялися твоїй розумовій силі, міцній загартованій вдачі... Ти думав, що і в подружньому житті буде так саме... Подекуди ти й не помилився: ти зачарував мене своєю силою, я залюбки скорялася... Признаюся, коли хочеш,—солотко було мені скорятися, бо я тебе любила і безмірно поважала... Ні, не по-



важала! Це холодне слово тут не до речі: ти був моїм ідеалом людини!.. А хто ж не схиляється перед укоханим ідеалом?.. Цей час минувся, Павле Даниловичу, моя приспана сила знову прокинулася... Бо і в мене є трохи сили—не стільки, щоб скоряти, але досить, щоб не скорятися...

**Карбовський.** Я й не думав тебе скоряти, я хочу впевнити...

**Лідія.** Ну, се тільки форма... Чим же ти впевняєш? Мені так вигідніше, зручніше, то й вона *мусить* з цього задовольнитися—от основа того, що ти зараз казав. Ти ж нічого не зрекаєшся, нічим не поступаєшся... Додержати слова тобі тепер легко—адже нема й потреби вже ламати його: твоє материяльне становище тепер дуже добре. Але ти забув одно: я корилася тому, кого вже нема... він жив тільки в моїх мріях, а ти—ти мені чужий. І не буду я тобі скорятися і не піду до тебе жити...

**Карбовський.** Обміркуйся, —се в тобі говорить роздратування...

**Лідія.** Ні, се щось більше, глибше, краще, ніж роздратування!.. Впевняю тебе!.. Воно ніколи не переміниться, і ти мушиш помиритися з цим. Верни ж мені дочку!..

**Карбовський.** В нашій господі, вернувшись туди, знайдеш ти й нашу дочку.

**Лідія (ірко-іронично).** Ти все ж не покидаєш грати ролю дужої людини, яка хоче і може скорити!.. Покинь се! (*Щирим голосом*). Павле, я тебе прошу: не будемо одне одному докоряти, признаймо факт, як він є, і розійдімося так, щоб обом нам було найменше болю. Верни мені Лесю, верни її мені—я тебе благаю! зрозумій мої муки!.. Во ім'я того гарного, ясного, що було між нами, я благаю тебе!.. У тебе тепер сила в руках, ти подужав, але будь же й добрий, будь великодушний!..

**Карбовський (беручи її за руки, дуже щиро).** Лідо! вернись до мене, і все буде добре. Зрозумій-же й ти мої муки: я тебе люблю!.. Утратити тебе—се ж частину серця одірвати!.. Вернись до мене,—я дам тобі змогу забути все, все, що було... і ми будемо щасливі!.. Я не скоряти тебе хочу,—я благаю тебе, бо і в мене душа змучилася... так тяжко!..

**Лідія (так саме щиро).** А мені?.. О, ти не знаєш що значить утратити віру в того, хто був ідеалом!.. Як це страшно!.. Зрозумій же!..

**Карбовський.** Але ж ми живі, Лідо, а поки люде живі,— всяку рану можна загоїти!.. І ми все зробимо, все, щоб загоїти...

**Лідія.** Що ж можна тут зробити? Ми живі, але віра моя мертва...

**Карбовський.** Я воскрешу її!

**Лідія** (*уважно на його дивлячись*). Воскресиш? Добре! Може до цього й є спосіб...

**Карбовський.** Скажи,—і я все зроблю!..

**Лідія.** Ось... почни з того... верни громаді все, що ти від неї маєш...

**Карбовський.** Як то?

**Лідія.** Віддай городові те, що в його взяв—свій будинок, хутір...

**Карбовський.** Але ж... се ж неможливо... Се зруйнувало б усе життя... Довгою тяжкою працею я здобув собі становище... і всього зректися, опинитися знову серед вулиці... Ні, се неможливо!..

**Лідія** (*вихопивши в його руки, встає й odchодить*). Ха-ха-ха! Як ви злякалися!.. О, я розумію!.. Чоловік придбав становище, хоче бути головою, а тут усе руйнується!.. Не бійтесь! я пожартувала... Я ж знаю, що се неможливо—для вас... Але ж і мені неможливо... Кожна вкрадена в громади копійка—пектиме мені руки; кожний за неї куплений шматок—отруюватиме мене огидною отрутою... кожна стіна в добутому за громадські гроші будинкові—гнітитиме мене... поміст під моїми ногами горітиме!.. Розумієш ти це? Розумієш ти, що для мене неможливо?!..

**Карбовський** (*устаючи*). Ну, то знай-же, що Леся не твоя, а наша дочка, і я не віддам її тобі самій.

**Лідія.** То будемо боротися... до смерті!

**Карбовський.** Се для тебе буде безнадійно: ти покинула мене, дочка мусить бути в мене... Мені треба тільки упорядкувати цю справу юридично, щоб ти не мала не тільки змоги, але й права взяти її в мене. І я се зроблю. Ти її не матимеш!.. Дуже прошу—поміркуй про се!.. Спокійного, холодного обміркування більше, яко мога більше!.. Тоді, може, ми порозуміємося... Будь здорова! (*Виходить*).

ВИХІД 5.

*Лидія сидить який час мовчки.—Згодом увиходить Галина.*

**Галина.** Пішов уже...

**Лидія.** Пішов... (*Мовчанка*). Ні до чого ми не домовилися... та й не могли домовитися...

**Галина.** А що ж він каже?

**Лидія.** Не віддам Лесі і забезпечу себе юридично... і таке інше...

ВИХІД 6.

**Лидія.—Галина.—Тартаринсьна.**

**Тартаринсьна** (*швидко ввіходить*). А! От чудово!.. Навіть вас обох бачу,—я так хотіла побачити... (*Стискає обом руки*).

**Галина.** Прошу сідати! Через що ж то так хотіли нас побачити?

**Тартаринсьна** (*сідаючи*). Просто хотілося побачити та й уже. Хиба мені не можна бачити вас укупі?

**Галина.** Чому—ні?

**Тартаринсьна.** А як справа з вашою дочкою, Лидіє Дмитрівно?

**Лидія.** Як і була.

**Тартаринсьна.** Павло Данилович неблагородно робить. Простіть, що я так сміло,—я з щирої прихильности... Я й у вічі йому це казала!.. Дочка повинна бути в матері. Син у батька, а дочка в матері. Але він... Ах, я думаю,—все це через те...

**Лидія.** Через що?

**Тартаринсьна.** Через... як би не було цього... Ах, це така делікатна справа!..

**Лидія.** Коли знаєте, то скажіть,—мені ж це важно знати.

**Тартаринсьна.** Коли ж не зважуйось...

**Лидія.** Чого ж там не зважуватись? Кажіть!

**Тартаринсьна.** Я думаю, що все це... що Павло Данилович під впливом тих чуток... про вас... от, що кружляють по городу...

**Лидія.** Що ж то за чулки, що мають на його вплив? Я не знаю.

**Галина.** Ну, то краще ви про їх, Конкордіє Захаровно,— вибачайте мені,—і не розкажіть, бо я вже бачу, що це якась дурниця,—і слухати не варто...

**Тартаринська** (*образившись*). Чому ж ви думаєте, що се дурниця? Хиба я тільки дурниці й умію казати?

**Галина.** Та я зовсім цього не кажу, Конкордіє Захаровно,— я тільки кажу: навіщо турбувати Лиду всякими вигадками, які...

**Лідія.** Ні, Галю,— нехай Конкордія Захаровна скаже: я ж не дитина і від дурниці не плакатиму... А ми ж ще й не знаємо: може це мені й важно знати. Прошу вас, Кокордіє Захаровно!

**Тартаринська.** Звісно, коли ви бажаєте... Хоч мені й прикро, що про мене так думають... ніби я самі дурниці... Але ж я така прихильна до вас, що не можу не перестерегти... Хоч се така справа... А надто, що... я вже бачу сама, що це брехня... Бо от же ви з Галиною Михайлівною такі ж приятельки, як і були...

**Галина.** А чому ж би ми мали бути не такими?

**Тартаринська.** Хиба й ви не знаєте?

**Галина.** Та що се ви, Конкордіє Захаровно, натякаєте на щось, а не кажете доладу. Коли вже натякаєте, то кажіть просто та й годі, а то вже це стає навіть чудним.

**Тартаринська.** Ну, коли хочете, то я скажу, що по всьому городу вже говорять, що ви обидві посварилися через... через те, що Лідія Дмитрівна закохалася в Сергія Олексіївича.

**Галина.** Що?!

**Лідія.** Як вам не сором так казати?!

**Галина.** Фу, яка огидна пльотка!

**Тартаринська.** Ну, от, от,— я ж так і знала, що за мою прихильність та на мене ж і нападуться! Чим ж я винна, що так говорять?.. Ніби у вас, Лідіє Дмитрівно, давно вже це і через те ви й Павла Даниловича покинули... І через те Павло Данилович і дочки вам не може віддати...

**Лідія.** Це вам так Павло Данилович казав?

**Тартаринська.** Ні, він мені так не казав... Тільки я бачу, ще це на його вплив мало... Бо він мені на мої слова сказав: Я перед вами, Конкордіє Захаровно, розкриваю всю мою душу і скажу вам: ви ж сами знаєте, які скрізь поголоски... А я—

не він, не Павло Данилович, а я—я сьому нічому не вірю, бо ви такі ж приятельки, як і були...Я з прихильності до вас хотіла перестерегти, а ви напались на мене та й ображуєте мене... Хоч я й сама рада скрізь кричати, що це брехня... Дуже дякую вам за таку прихильність!..

**Галина** (*махнувши рукою*). Та ніхто не хотів вас ображувати, Конкордіє Захаровно... Але ж од таких звісток людині трудно лишитися спокійній.

**Тартаринсьна**. Так, так, вам треба заспокоїтися... Я вже більше нічого не буду казати, вже піду... Тільки скажу — це мабуть через те так говорять, що Сергій Олексійвич все клопочеться про Лідію Дмитрівну,—Лесю розшукує... Навіть Слухавичка... Оцього вже я зовсім не хвалю: розсилали записки в літературно-артистичне, в комітет, а вона й каже: А пані Карбовський поки що ліпше не посилати записки... Вибачайте, я знову забакалася, а вам треба заспокоїтися. Я вже піду. Бувайте здорові! (*Подає обом руку*). Я вже на вас не гніваюся. Бувайте здорові! (*Виходить*).

## ВИХІД 7.

**Лідія. — Галина.**

**Галина**. Яка гидота!.. Нікчемна пащикуха тільки й знає, що бігає та всякі пльотки розносить!.. Жалкую, що зовсім її не вигнала... Колись таки вижену.

**Лідія**. Ат, вона не гірша за інших. Гірші ті, які творять такі пльотки.

**Галина**. Та й вона ж у тому гурті.

**Лідія**. І він, він, що знає мене, може няти сьому віри!

**Галина**. Ну, це вона бреше. Це ж видко вже з того як ця лепетя оповідає. Ти ж знаєш, що він завсігди терпіти її не міг, то він міг би їй сказати: розкриваю вам усю душу!..

**Лідія**. Це правда... вона вигнала... Але ж він знає мене,— він би мусив протестувати проти цього!.. Мушу зараз же покинути вас, Галю,—хоч в отель, а зараз же!

**Галина**. Таке ще вигай! На що се?

**Лидія.** Як же я можу zostаватись у вас після того, що говорять? Се б і проти вас було недобре... От уже зроду не сподівалась такої прикрости з того, що ви дали мені притулок!.. Зараз же спакуюсь...

**Галина.** Стривай! Хиба ж цим запобіжиш лихові?

**Лидія.** А вже ж! покинуть плести дурниці.

**Галина.** Або ще дужче плестимуть... Казатимуть, що я таки довідалась про все, і ти *мусила* мене покинути.

**Лидія** (*хвилину дума*). Правда... Але що ж тут робити? скажи мені!

**Галина.** Не зважати ні на які брехні. За який тиждень ти вже матимеш заробіток,—тоді й наймеш собі квартиру... Мені це гірко: я так марила, що ти житимеш з нами...

**Лидія.** Ні, ні,—тепер се неможливо!.. не силуй мене!

**Галина.** Не силуватиму,—розумію тебе... Але ж не зараз, а тоді... Бо як зараз, то це значить признати, що брехуни казали правду. Заб'дьмо про їх—це найкраще.

**Лидія.** Ні, після всього цього я нарешті зважуюсь... Тепер не вагатимусь...

**Галина.** Що ти надумала?

**Лидія.** Є в мене план... Тепер мені байдуже щò з цього буде,—аби вирвати Лесю... Не можу жити без неї, не хочу, щоб він виховав з неї таку людину, як сам. Я не дам йому цього зробити... Коли це зруйнує його життя,—винен буде сам... Я не можу більше терпіти!.. Не можу думати про те, що він мою дитину отруюватиме зненавистю до мене... що він образ матері в дитячій душі заплямить... Коли не поступиться,—хай буде, що буде, а я не можу більше!..

**Галина.** Що ти хочеш робити? Заспокойсь!

**Лидія.** Я спокійна буду, як дійдеться до справи... Будь певна—спокійна...

**Галина.** Але що ти хочеш робити?

## ВИХІД 8.

**Лидія.—Галина.—Гасню.**

**Гасню** (*швидко виходить*). А що! а що! Я казав—і маю!

**Галина.** Що ти маєш?

**Гасню.** Маю!.. Знаю, де Леся!

**Лідія** (*тремтячим голосом*). Кажіть же!.. де? здорова?..

**Гасню.** Певне, здорова, хоч я її не бачив. А сховано її у вашої тьоті Неонили Андріївни.

**Галина.** Невже?!

**Гасню.** Боявся Павло Данилович, що з його будинку її викрадуть і віддав тітці... Та її дуже пильнує, нікого не пускає до неї і нікому не дозволяє говорити, що дитина там живе... Будинок величезний,—заховати легко.

**Лідія.** Вони там її мучать!.. Ходіть швидче туди!..

**Гасню.** Добре, підемо зараз.

**Галина.** Але як ти про се довідавсь?

**Гасню.** Дуже просто: наш університетський швайцар Панасенко рідний брат покоївки Неонили Андріївни. Я давно вже думав, що, може, Леся там... А Панасенко за дещо мені вдячний... Я попрохав його довідатися,—він і зробив для мене...

**Лідія.** Ходіть-же! Зайдемо до дяді,—треба й його взяти... Тепер я зроблю, що надумала!..

**Галина.** Але, Лідіо!..

**Лідія.** Не бійсь нічого!.. Ходіть! (*Виходять*).

*Завіса.*

---

## П'ЯТА ДІЯ.

*Вітальня в господі у Неонили Дорожинської, гарно по панському вбрана.*

### ВИХІД 1.

**Дорожинська**—*стара поважна пані.*—**Слухасевичка.**

**Слухасевичка.** А як ж Леся, дорога Неонило Андріївно?

**Дорожинська.** Сьогодні думаю одвезти її на село. Всі мої вже там, а я властиво тільки через неї й зосталася тут. Як Павло Данилович привіз її тоді до мене з хутора, то ми обоє думали, що Лідія швидко поступиться... Як побачить, що не матиме дочки, то й вернеться—за кілька день. Ніхто не думав,

що вона виявиться такою впертою і все це так забариться. Але й далі сидіти тут я вже не хочу. Сьогодні ж їду й забіраю з собою Леся. Тільки ж не забувайте, голубочко Варваро Іванівно, що це таємниця і поки що ніхто не повинен знати, де Леся.

**Слухасвичка.** А як же, а як же, дорога Неонило Андріївно! Я ж розумію, що се попсувало б справу, як би Лідія Дмитрівна довідалася. А не трудно вам буде перевозити її? Не протестує вона?

**Дорожинська.** Спершу, як привезено її, все пручалась, плакала, кричала: „я хочу до мами!..“ А далі затихла, не плаче вже, принаймні при мені, але не відмовляє ні на одно слово... Сидить, забившись у куточку... Найпоганіше, що дуже мало їсть.

**Слухасвичка.** А Павло Данилович у неї буває? з їм же вона як?

**Дорожинська.** Так саме й з їм... Тільки що зо мною нічого не говорить, а з їм усе одно: візьми мене до мами!

**Слухасвичка.** Уперте!

**Дорожинська.** Як мати... Сподіваюся, що на селі, серед дітей, вона розвеселиться і перебуде спокійно, поки ми зламаємо упертість її матери... Та й безпечніше: хоч я й дуже пильную, але все ж тут легше довідатися, де вона...

**Слухасвичка.** А вже ж! Могли б і викрасти її,—такі люде, як Гаєнки, на все здатні... Ах, ах, хто б міг сподіватися такого від професора хімії, що вічно за своїми науками сидів. L'eau dormante cache sa profondeur.

**Дорожинська.** Мене се тяжче вразило, ніж кого иншого: се ж моя небога.

**Слухасвичка.** І як се може дозволяти Гаєнкова,—не розумію! Не може ж вона не бачити того, що весь город бачить!

**Дорожинська.** Нарешті, коли їй самій до цього байдуже через якісь... не знаю вже які там причини... коли вона сама не має потреби ревнувати до свого довготелесого професора, то мусила б зрозуміти, що се її скандалізує серед громадянства... се одружіння en trois. *(Дзвоник чути).*

**Слухасвичка.** Ви думаєте, дорога Неонило Андріївно, що вона не має потреби ревнувати свого довготелесого професора? Ах, ах! L'apparence est souvent trompeuse.



В И Х І Д 2.

**Дорожинська. — Слухасвична. — Карбовський.**

**Карбовський** (*увиходить і цілує руку Дорожинській*). Добридень, тьотю,—як ся маєте?

**Дорожинська.** Добридень! Дуже дякую,—гаразд.

**Карбовський** (*здоровкаючися з Слухасвичкою*). А я був у вас сьогодні,—завіз вам дозвіл од управи на театр.

**Слухасвичка.** Дуже, дуже дякую!

**Дорожинська.** Сідай! Нема нічого нового?

**Карбовський** (*сівши*). Ні. А Леся?

**Дорожинська.** Така, як і була.

**Карбовський.** Новина: Головка настановлено секретарем казенної палати.

**Слухасвична.** Справді? Таки досягла свого Рудакова!

**Дорожинська.** Ну, певне,—внеї так багато впливових знайомих. Для молодого чоловіка, що не має ніякого освітнього цензу... Адже він домашньої освіти,—так?

**Карбовський.** Так.

**Дорожинська.** Ото ж... Се для його дуже добрий початок кар'єри.

**Слухасвична.** За се він мусить дякувати щирій прихильності своєї... тітки.

**Дорожинська.** Ну, ну,—Бог з їми!... Кожен чимсь та грішний. Принаймні вони так пристойно поведуться, що громадянська порядність не ламається.

**Слухасвична.** А певне, певне!.. Пані Рудакова має загальні симпатії й повагу... Але я вже дуже засиділась у вас, дорога Неонило Андріївно. Мені ще треба їхати до віце-губернаторші... Ах, стільки клопоту з тим філантропичним вечором!.. Бувайте здорові! (*Цілується з Дорожинською і подає руку Карбовському*).

В И Х І Д 3.

**Дорожинська. — Карбовський.**

**Карбовський.** Так ви сьогодні їдете на село?

**Дорожинська.** Зараз після обід.

**Карбовський.** Не знаю, чи не треба мені бути при цьому. Боюся, як би не трапилось якої історії... Почне вона кричати, пручатися...

**Дорожинська.** Ну, то ти будь у нас, як виїздитимем. Коли все буде тихо, то ти й не появляйся, а як що вона забунтує,— тоді вже мусим ужити якихся способів

**Карбовський.** Добре. Ах, тьотю,—я не знаю, як вам і дякувати за вашу поміч! (*Цілує їй руку*).

**Дорожинська.** Дурниця, мій любий! Я повинна се зробити, щоб удержати від руїни сем'ю... Хоча мушу сказати, що Лідина поведіння таким виявилось, що...

**Карбовський.** А що ж там?

**Дорожинська.** Я тобі досі цього не казала, мій любий, бо... ну, просто не було потреби... Але тепер уже говорять по всьому городу, то тобі треба знати, щоб поводитися відповідно до фактів...

**Карбовський.** Але що ж саме?

**Дорожинська.** Звичайно чоловіки довідуються останні... Говорять про Лідин роман з Гаєнком...

**Карбовський.** Ну, це видима дурниця! Я Лїду краще знаю... І хотів би я знати—хто це ширить такі речі,—я б йому заткнув пащеку!.. (*Дзвоник чути*).

**Дорожинська.** Ах, знову якісь гості... Так не забудь же: рівно в шість будь сьогодні у нас.

**Карбовський.** Добре.

#### ВИХІД 4.

**Дорожинська.— Карбовський.—** Увіходять: Лідія, Галина, Гаєнко, Тищенко.

**Лідія.** Здорові були, тьотю! (*Цілується з Дорожинською; інші гості теж здоровкаються з господаринею; Карбовському кланяються, тільки Тищенко подає йому руку*).

**Дорожинська.** Здорова моя люба, здорова! Сідай!.. Прощу сідати, панове! (*Усі сідають*). Давно вже я тебе дожидаюся, Лїдо!

**Лідія.** Ось я прийшла... Прийшла просити вас, тьотю, віддати мені мою дочку.

**Дорожинська.** Що?!

**Лідія.** У вас моя Леся,—я й прошу вас оддати її мені.

**Дорожинська.** Мені здається, у своїх семейових справах ти повинна поперед усього вдаватися не до мене, а до того, хто на се має найперше і вічне право,—до свого чоловіка.

**Лідія.** У мене... нема чоловіка...

**Дорожинська.** Мені здається,—він тут.

**Лідія.** З Павлом Даниловичем у мене зосталася тільки одна ще справа, формальна... більше нічого... Але краще ми, тьотю, сього питання не займатемем: така розмова нас ні до чого не доведе. Будемо ліпше говорити про те, за для чого я прийшла.

**Дорожинська.** Доти, поки ти не вернулася в свою господу...

**Лідія.** У мене нема своєї господи... і ніколи не було... Я була... в чужому гнізді... Мене одурено, я зблукалась і випадком туди потрапила... А тепер піду в нову дорогу — шукати своєї господи, своєю гнізда...

**Дорожинська.** Лідо! матері і жінці не годиться так говорити! І поки ти таке говориш,—не можу я з тобою ні про що розмовляти... Адже так, Павле Даниловичу?

**Карбовський.** Цілком з вами, тьотю, згожуюсь... Я від себе зробив усе, що міг... і навіть сьогодні робив усякі заходи, щоб залагодити справу... Далі я не можу йти, та й нікуди...

**Лідія.** Правда, Павле Даниловичу,—нам з вами далі нікуди йти... Більше я нічого не маю вам сказати... Але я до вас, тьотю, вдаюся, до вашого почування, до вашого серця... Ви ж сами мати, ви ж мусите мене зрозуміти!.. Ви ж не можете не знати, яку кривду мені зроблено, віднявши Лесю!.. Ваше серце повинно вам сказати, що мати мусить пожаліти матір і вернути їй дитину... Тьотю, дорога моя,—я благаю вас!..

**Дорожинська.** Я дуже добре, моя люба, розумію почування матері, але ж я пам'ятаю, що єсть у жінки і обов'язки до чоловіка... Ти їх забула... І поки ти їх забуваєш,—я не можу озватися на голос твоїх материних почувань.

**Лідія.** Тьотю, я ніколи ні в чому досі не забувала обов'язків жінки. Я була йому вірною дружиною і щирою, правдивою... Ні одного мого діла я не ховала від його, не дурила його... і коли тепер я не маю чоловіка, то се не через мене сталося...

**Дорожинська.** Ах, то се через його? Ціково, яким же то робом?

**Лідія.** Бо він не схотів мати жінки, дружини, йому досить було ляльки... Перед лялькою можна бути таким, а в дійсності—іншим. Він так і робив. А я—коли не дружиною, то й нічим... Він одурив мене з початку, дурив увесь час... Був не той, якого з себе удавав...

**Дорожинська.** Яка дурниця!

**Лідія.** Дурниця? А як би я пішла за його заміж з париком на лисій голові, з повним ротом фальшивих зубів, а потім би він про те довідався, то це була б не дурниця? За це всі кричали б, що я його одурила!.. Обличчам одурила!.. А він мене *душею* одурив, то це вже дурниця?

**Дорожинська.** Те, про що ти кажеш, не належить до семейних справ,— то справи громадські. В їх чоловік має цілковиту волю, жінка до цього не повинна встрявати. Врешті — нічого такого Павло Данилович не зробив, що давало б тобі право на твої вчинки.

**Лідія.** Нічого не зробив?!

**Дорожинська.** Ми не в такому числі, щоб могли в подробицях розбирати факт... Скажу тільки: се така дурниця, що в її винен... трохи не кожен в його становищу...

**Тищенко.** Простіть, високоповажана Неонило Андріївно, що я перепиню вашу розмову. Сам я не зовсім згоджуюся з Лідою... почасті прихилиюся й до того, що ви кажете. Але ж тут справа не теоретична, а практична... і дуже всім нам болюча... Певне, згодитеся, що й Лідине становище тяжке... Всім нам жалко і її й дитини... хотілося б залагодити якось цю справу... Будемо ж говорити практично! Нехай Ліда візьме дитину, — може тоді нам легше буде довести її та Павла Даниловича до якогось порозуміння... Я вдаюся й до вас, Павле Даниловичу, до вашого... почуття такту... Подаю вам до уваги, що обачніше та й... справедливіше буде, коли віддасте Лесю Ліді, а там уже можна буде говорити про все інше.

**Карбовський.** А ви можете мені ручитися, Несторе Петровичу, що Лідія Дмитрівна не зречеться тоді всякої розмови?.. Я хочу бути певним, що дитина буде в мене... і коли ми порозуміємося, то тільки в такому випадкові, як Леся буде в батька.

**Лидія.** А я вам по щирості скажу, що навіть цим способом ви ніколи не примусите мене переступити поріг вашої господи!..

**Дорожинська** (*до Тищенка*). Ви ж чуєте, як вона говорить. Та й звідки ви взяли, що дитина в мене?

**Лидія.** Вона у вас, тьотю!

**Дорожинська.** То се може тобі ці добродії сказали? (*Недбало й поюрдливо киває рукою на Гаєнків*).

**Гаєнко** (*схоплюється*). Шановна пані!..

**Галина.** Добродійко!..

**Лидія.** Тьотю, то *мої приятелі*, яких я прохала піти зо мною.

**Дорожинська.** Так, так,—я знаю... Нехай сидять...

**Гаєнко** (*тремтячим голосом*). Шановна пані! ми з жінкою прийшли сюди за для інтересів Лидії Дмитрівни, вона нас прохала... Через те мусимо лишитися до кінця, навіть терплячи від вас образи!.. (*Сідає*).

**Дорожинська** (*мов не чуючи його*). Лідю, я кажу тобі моє останнє слово: ти дочки доти не матимеш, доки не вернешся в свою господу.

**Лидія.** Тьотю, я благаю вас!..

**Дорожинська.** Досить уже!.. Я більше не хочу й слухати!..

**Лидія** (*устає*). Досить уже!.. Справді досить!.. Я весь час боялася, не могла зважитися... Не хотілось класти ганебну пляму на чоловіка, якого я колись поважала, якого... любила... на батька моєї дитини... Тепер бачу, що се неминуче... От же знайте: коли ви не віддасте мені Лесі, я зараз же друкую в газеті листа... Нічого в йому не сховаю, все розкажу, як було... усі прізвища поназиваю повно... Скажу, через що я покинула чоловіка!..

**Дорожинська.** Ти збожеволіла!

**Карбовський.** Яке ви маєте право?!

**Лидія.** А ви яке маєте право ламати мою душу,—примушуєте бути вам жінкою ту, яка вами гордує? А ви яке маєте право мучити мою дитину? Ніякого! А я право маю, бо я борюся!

**Карбовський** (*холодно*). Ви забуваєте, що ніяка газета цього не надрукує.

**Лидія.** Бо ви подбаєте про це?—знаю! Але знайдеться й така газета, що буде по за межами вашої сили...А коли б ні одної не знайшлося, — спішу й подам до суду. Скажу судові, що хочу жити самостійно, бо не можу жити на покрадені громадські гроші.

**Дорожинська.** Схаменись! що ти кажеш?

**Карбовський** (*холодно*). Це все будуть слова, яких ви не можете нічим довести і—програєте.

**Лидія.** Ні, можу! В той час, як ви у того Слимака купували свій лист, і дядя, і Галина сиділи в кабінеті і чули всю розмову,—вони посвідчать се.

**Галина.** Так, я посвідчу на суді.

**Тищенко.** Я... і я дав Ліді слово зробити це, коли не віддасте Лесі.

**Дорожинська.** Так от чого сі добродії явилися...

**Карбовський.** Се змова проти мене!..

**Дорожинська.** Лідо! що ти робиш? Ти хочеш посадити в тюрму батька своєї дитини.

**Лидія.** Щоб обрятувати від його свою дитину.

**Дорожинська.** Ні, ні, ти просто збожеволіла!

**Лидія.** Я не збожеволіла... Я тільки обороняюсь... Я тільки щаслива тим, що в моїх руках трапилася добра зброя... Тисячі жінок у такому становищу, як я,— не мають її і гинуть, а мені пощастило... Я не хочу гинути, хочу захистити свою дитину... обороняю свою власну душу!..

**Дорожинська.** Лідо, я прошу тебе схаменутися! Я прошу тебе згадати принципи моральності...

**Лидія.** У мене інші принципи, інша моральність,— нам не погодитися... Віддайте Лесю! Коли я вийду звідси без неї,— я зараз же почну робити те, що сказала.

**Галина.** І ми всі не покинемо сього діла доти, поки Леся не буде в матері. А що до ваших слів про нас, добродійко, то ми занадто себе поважаємо, щоб на їх відповідати.

**Тищенко.** Високоповажана Неонило Андріївно, і ви, Павле Даниловичу! Дозвольте мені прохати вас... дуже прохати не доводити справу до такого гострого кінця...Мені дуже тяжко виступати проти вас, але коли суд питає мене, мушу сказати

всю правду... Я прошу вас бути обачними—во ім'я ваших власних інтересів навіть... Це ж тільки подумаєш собі — щò з усього того може бути!.. (*Мовчанка. Дорожинська з Карбовським ззираються мовчки*).

**Карбовський** (*помаму вимовляючи слова*). Звеліть, тьотю, привести Лесю.

(*Дорожинська дзвонить*).

## ВИХІД 5.

Ті, що й були. — Покоївка.

**Покоївка** (*ввіходячи*). Пані дзвонили?

**Дорожинська**. Приведіть сюди зараз панночку Лесю. (*Покоївка виходить*).

## ВИХІД 6.

Ті, що й були, без Покоївки.

**Лидія** (*до Карбовського*). Опріче цього, ви повинні видати мені поки що окремий паспорт.

**Карбовський** (*стискаючи плечима*). Ви в такому становищу, що можете тепер диктувати вмови. Як скоро вам цього треба?

**Лидія**. Через тиждень.

**Карбовський**. Буде готово... Ви віднімаєте в мене дочку, забуваючи, що се й моя дочка, що й я маю до неї почування і правà на неї.

**Лидія**. Я цього не забуваю. Але про се ми будемо говорити тоді, як і я, і дочка—обидві ми—зробимося цілком незалежні від вас. Тоді ми впорядкуємо й сю справу.

**Дорожинська** (*поважно*). Ніколи я не думала, щоб ти, моя небога, могла так низько впасти. Ти пішла проти всіх традицій того кола громадського, до якого належала... Ти поламала навіть принципи моральності, — вічні принципи, якими держиться світ. Невже ж ти не розумієш того, що громадянство не може тобі цього простити? Що воно після цього викреслить тебе з з-межи своїх членів? Схаменися! на твоїй дорозі — безодня неморальності!.. Я скажу навіть: розпусти!.. Ти падаєш туди!.. Вернися з своєї страшної дороги!

**Лидія.** Ні, я почуваю себе такою моральною, як ніколи до-сі! Вічні принципи моральності, якими держиться світ! Вони єсть, сі вічні принципи, але не там, де ви думаєте, і не ті, які ви ду-маєте! Принципи вашої моральності кажуть вам: усе те можна, що робиться нишком, не виявляється, не ображує вашої улю-бленої благопристойности. А скільки підлоти, гидоти, скільки грязі й злочинств ховається під сією прилизаною благопристой-ністю! Я падаю в безодню розпусти через те, що чесно йду від-тіля, де вже нема сем'ї; а пані Рудакови з своїми Головковими, —то шановні й поважані особи: вони не ображують благопри-стойности. І ви мені говорите про громадянство, що поважає таких Рудакових? серед якого—ви ж це сами кажете!—нечесне поведіння з громадськими інтересами зробилося звичайною річчу? Зрекаюся сього громадянства лицемірного й зледащілого!.. Піду до інших людей, що хочуть иншого—здорового й чесного — громадянства, иншої—здорової й чесної—сем'ї!.. Справжньої сем'ї, а не про людське око тільки!.. От що на тій дорозі, якою я пішла, і я з неї не вернусь!

#### ВИХІД 7.

Ті, що й були. — **Леся.**

**Леся** (*вбігає й кидається до матері*). Мамо!..

**Лидія** (*вхопивши її й мішаючи слова з поцілунками*). Ле-сю!.. Лесю!.. дитиночко!.. ходім!.. ходім відціля!.. (*Виходять*).

*Завіса.*

У Києві, 1905.

---



Б. Грінченко.

# ДРАМИ И КОМЕДІЇ.

- I. Ясні зорі. Драма на п'ять дій.
- II. Нахмарило. Комедія на три дії.
- III. Степовий гість. Драма на п'ять дій.
- IV. Серед бурі. Драма на п'ять дій.
- V. Арсен Яворенко (На громадській роботі). Драма на п'ять дій.

Ціна 1 р. 50 коп.